

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích  
Teologická fakulta  
Katedra praktické teologie

Bakalářská práce

INFORMAČNÍ BARIÉRY V SYSTÉMU SOCIÁLNÍHO  
ZABEZPEČENÍ

Vedoucí práce: Ing. Jaroslav Šetek, PhD.

Autor práce: Monika Pillárová

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Ročník: třetí

2006

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

*Pitterová Monika*

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Ing. Jaroslavu Šetkovi, PhD., za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Děkuji také RSDr. Jánovi Mišovičovi, CSc., za laskavou spolupráci při výzkumu.

**Obsah**

Úvod.....	5
1 Pojetí systému sociálního zabezpečení .....	7
1.1 Vymezení sociálního zabezpečení.....	7
1.2 Správa sociálního zabezpečení .....	10
1.3 Sociální rizika.....	11
2 Realizace sociálního zabezpečení .....	13
2.1 Sociální pojištění .....	13
2.2 Systém státní sociální podpory.....	17
2.3 Sociální dávky v systému sociální pomoci.....	19
3 Konflikt v základních funkcích sociálních dávek.....	26
4 Nevyužívání sociálních dávek .....	32
5 Co přinesl systém sociálního zabezpečení v posledních letech.....	35
Závěr .....	37
Seznam odkazů a poznámek .....	39
Seznam literatury .....	42
Seznam zkratk .....	45
Seznam příloh .....	46
Abstrakt.....	47
Přílohy	

## ÚVOD

Téma své práce „Informační bariéry v systému sociálního zabezpečení“ jsem si vybrala z mnoha důvodů. Především si myslím, že jedním z nejpálčivějších problémů v naší současné společnosti je nedostatečná informovanost občanů o systému našeho sociálního zabezpečení. Jedná se zejména o dávky, na které mají občané nárok, přičemž o něm mnohdy nemají ani tušení. To však je jen jeden z mnoha problémů na vrcholu jejich pomyslné pyramidy.

Nejen nedostatečná informovanost, ale i problém stigmatizace o dávky žádajícího občana a přebujelého administrativního aparátu nepříznivě ovlivňuje potencionální žadatele při uplatňování oprávněných nároků. Některým lidem může být nepříjemný už ten fakt, že sociální událost, která člověka postihne, musí být prokázána. Často jde vlastně o to, že se občan za svoji vzniklou situaci jakoby stydí, aniž by k tomu měl nějaký pádnější důvod. V našem systému, stejně jako v mnoha jiných, působí byrokracie (častěji bohužel v záporném slova smyslu). Proto bych se ráda – byť jen okrajově – dotkla také problému poskytování informací pracovníky v systému sociálního zabezpečení a jejich ochoty pomoci řadovému občanu se vzniklými problémy.

Domnívám se, že je mezi námi mnoho těch, kteří se obtížně orientují v sociální síti a formách poskytované pomoci, a že dosud přetrvává malá informovanost občanů propojenosti dávkového systému. Ať již jde o občany nezaměstnané, vedené na úradech práce, studenty či ženy na mateřské dovolené, vždy je takový jedinec sekundárně znevýhodňován.

Já sama se přikláním k názoru, že mnohý občan v našich podmínkách málo rozumí systému sociálního a zdravotního pojištění a často zaměňuje zdravotní pojištění za pojištění nemocenské. Občan si zpravidla ani nemusí uvědomovat například povinnost zdravotního pojištění. Ví vůbec řadový občan, co je jeho povinností, jestliže se stane sociálně potřebným, dříve než získá nárok na všechny dávky, které s jeho vzniklou situací souvisejí? Znají úřady, které mají takovému člověku pomáhat, všechny své povinnosti, jenž se týkají informování klientů? Myslíte si, že jeden úřad má kompetenci informovat občany o nároku na příslušné dávky, které jsou vypláceny jinými úřady, nebo to je jen v zájmu klienta tyto informace zjistit?

Důležité je také to, jaké má systém sociálního zabezpečení cíle, jaké plní funkce. Je velice důležité, aby byla životní úroveň jednotlivců, ale i skupin na takové úrovni, aby se

v případě určité sociální události či krize dovedl člověk postarat o sebe i svou rodinu, aniž by ztratil na své důstojnosti. Důležité jsou tedy i morální požadavky.

Každý z nás se může stát v průběhu života invalidním, může ovdovět, osiřet. Každý člověk stárne a potřebuje tudíž všeobecnou podporu jak svých příbuzných, tak podporu institucí, které mají s těmito jevy co do činění.

Každý člověk by měl vědět, jaká jsou jeho práva. Z toho však automaticky vyplývá, že musí znát i své povinnosti, které je třeba plnit. Každý z nás má například domovské právo. Služba člověku se neustále vyvíjí a stává se lepší a lépe dostupnou. Je ve své podstatě stále více rozšiřována ve prospěch lidí, kteří ji potřebují. Služby lidem jsou v sociální politice velmi důležité, a to ve vztahu ke všem kategoriím obyvatelstva.

Každý z nás se možná setkal s určitým problémem v této oblasti, proto bych se těmito a dalšími jevy chtěla ve své práci zabývat. Otázky vývoje sociálního zabezpečení jsou stále aktuální a neustále se proměňují. O to větší míry informovanosti by se každému z nás mělo dostávat.

## 1 Pojetí systému sociálního zabezpečení

### 1.1 Vymezení sociálního zabezpečení

Pojem sociální zabezpečení vysvětluje každý autor svou vlastní definicí. V některých zemích je tento pojem obsažen a vysvětlen v zákoně. Jestliže tomu tak není, jsou vymezena ujednání o sociálním zabezpečení v rámci národních zákonů. U každého sociálního zabezpečení existuje program. I když definice sociálního zabezpečení není jednotná, je zde nutné připomínat si potřebu péče o ty lidi, kteří se nedokáží sami vyrovnat se svou vzniklou životní situací. Někteří autoři popisují sociální zabezpečení jako peněžní a věcné dávky včetně služeb, které jsou určeny určitým osobám. Sienfield (cit. Sirovátka, 1997) například vymezuje pojem sociálního zabezpečení jako stav úplné ochrany před ztrátou materiálních prostředků. Naproti tomu Bergham (cit. tamtéž) vidí sociální zabezpečení v ochraně proti rizikům, která by s největší pravděpodobností mohla v budoucnu nastat. Zkráceně řečeno, dle Sirovátky (1997), je souborem opatření. Tato opatření udržují solidaritu s lidmi, kteří jsou ohroženi nedostatkem příjmů z pracovní činnosti nebo se tito lidé nacházejí v situaci, která vyžaduje mimořádné výdaje.<sup>1</sup>

S rozvojem průmyslu dochází k zásadní změně životních podmínek, způsobu a charakteru práce, pracovních podmínek a ke změně života člověka vůbec. Dochází k narůstání sociálních rizik pro jednotlivce co do kvantity i do kvality. Člověk se v životě dostává do stále nových rizikových situací. Je stále obtížnější a často nemožné, aby jednotlivec nesl důsledky sociálních rizik, nebo aby je nesl plně. Proto se prosazuje a uskutečňuje jejich společenské odstraňování. V každé vyspělé společnosti je těmto otázkám věnována nemalá pozornost. Stát i organizace se snaží nepříznivým situacím předcházet, zmírňovat je a odstraňovat.<sup>2</sup>

*„Sociální rizika jsou označována také jako sociální událost či sociální příhody, které jsou právem známé a s nimiž právo spojuje zvyk, změnu nebo zánik práv a povinností, pomocí nichž lze předejít, zmírnit nebo překonat tíživou životní situaci způsobenou takovou událostí.“* Hlavními sociálními událostmi jsou zejména: nemoc, úrazy, těhotenství, invalidita, stáří, narození dítěte, smrt rodinného příslušníka, popř. další důvod, který působí tíživou situací.<sup>3</sup>

*„Sociální zabezpečení jako součást sociální politiky a jako prostředek k plnění jejich úkolů a cílů můžeme poté obecně chápat jako soubor institucí, zařízení a opatření, prostřednictvím nichž a pomocí nichž se uskutečňuje předcházení, zmírňování a odstraňování následků sociálních událostí občanů“.*<sup>4</sup>

Nejrozšířenějším pojetím v současnosti je **sociální zabezpečení** jako souhrnné označení pro všechny sociální instituce. Ty poskytují občanům (za určitých podmínek i cizincům) radu (poradenství), ochranu (prevenci), materiální (věcná) a peněžní plnění (dávky), služby a azyl (ústavní péči) k uspokojení jejich sociálních (společností uznaných) potřeb.<sup>5</sup>

Rozdělení sociálního zabezpečení na sociální pojištění a sociální pomoc vyústilo v tzv. demogrant. Ten je financován ze státních fondů, stejně tak sociální pomoc. Stejně jako sociální pojištění se také pojí s určitým uznávaným sociálním rizikem. Typickým demograntem jsou přídavky na děti. Někdy jsou do této skupiny začleňovány i starobní důchody. Pojem demogrant však nebyl doposud všeobecně přijat. Kromě dávek sociálního pojištění, sociální pomoci a demograntu existují ještě další druhy dávek sociálního zabezpečení. Existuje tzv. **Program sociálního odškodnění**. Do něj patří soubor programů, které jsou využívány k solidaritě s lidmi, trpícími určitou újmou nebo vystavenými určitému břemenu. V tomto programu jde o to, aby byla vyjádřena vděčnost nebo také pocit viny, kterou má celá společnost vůči lidem, kterým zavinil nepřiměřenou újmu stát. Financovat tyto dávky je starostí státu či společnosti. V tomto případě není podmínkou zjištění potřeby.<sup>6</sup>

Do programu sociálního odškodnění patří příplatek politickým vězňům z let 1948 – 89. Podle vládního nařízení č. 405/2005 Sb., které změnilo původní nařízení č. 622/2004 Sb., o něj mohou nově žádat další tři okruhy osob:

- lidé, kteří byli nezákonně zbaveni osobní svobody a poté rehabilitováni podle § 33 odst. 2 zákona č. 119/1990 Sb.
- sirotci, kterým v době, kdy jejich rodič ve vězení zemřel, ještě nebylo 18 let a nyní pobírají důchod z českého důchodového pojištění,
- vdovy či vdovci, kteří po politických vězních nepobírají vdovský či vdovecký důchod proto, že jiný vyplácený důchod přesahoval hranici nejvyšší výměry úhrnu důchodů podle předpisů účinných před 1. lednem 1996.

O tento příplatek je třeba písemně požádat orgán, který důchod vyplácí.<sup>7</sup>



### ***Cíle a účinky systému sociálního zabezpečení***

Sociální zabezpečení zahrnuje dvě funkce:

- 1) Souvisí hlavně s životními událostmi, mezi které patří například nemoc, invalidita, stáří, nezaměstnanost apod. Také slouží ke zmírnění nerovností ve společnosti.
- 2) Zajišťuje specifické oblasti spotřeby. To znamená například poskytování zdravotní péče, vzdělání a bydlení.

V neposlední řadě sem také patří podpora schopnosti jednotlivců, účastnit se života komunity.

Splnění těchto funkcí podporuje sociální solidaritu a komunitu. Všechny služby, které jsou poskytovány, jsou zaměřeny na uspokojení sociálně uznaných potřeb.<sup>8</sup>

### ***Funkce sociálního zabezpečení***

Jde o tyto funkce:

- 1) podpořit životní úrovně jednotlivců,
- 2) podpora a péče závislých skupin v případě určitých životních událostí,
- 3) spravedlivé přerozdělování zdrojů, které je v souladu s morálními požadavky,
- 4) podpora altruismu, ponechání prostoru pro vyjádření a uplatnění se,
- 5) podpora komunity.<sup>9</sup>

### ***Administrativní spravedlnost***

Tato spravedlnost má nejméně dva aspekty:

- a) "inteligentnost" systému, který má být jednoduchý a pochopitelný i pro klienty,
- b) absence která brání zneužívání. To znamená, že dávky nebo služby by měly být zabezpečeny tak, aby ve větší míře nedocházelo k jejich zneužití.

Zákon č. 582/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů upravuje organizační uspořádání sociálního zabezpečení.

Sociální zabezpečení je realizováno dle shora uvedeného zákona. Sociální zabezpečení provádějí :

- orgány státní správy a samosprávy
- Orgány sociálního zabezpečení jsou počínaje Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR např. Česká správa sociálního zabezpečení a okresní správy sociálního zabezpečení. Dále Ministerstvo vnitra a obrany ČR. V určitém ohledu i Ministerstvo spravedlnosti ČR.<sup>10</sup>

## 1.2 Správa sociálního zabezpečení

Aby mohly být poskytnuty sociální dávky lidem, kteří je potřebují, musíme mít administrativu. Tu zajišťuje některý správní orgán, který má určitý úkol ve správě sociálního zabezpečení. Správní orgány a jejich programy jsou různé například pro zaměstnance, státní zaměstnance a osoby samostatně výdělečně činné. Administrativa sociálního zabezpečení je podřízena odpovědnému ministrovi. Tím je zpravidla ministr sociálních věcí. Nejvyšší odpovědnost je však obvykle rozdělena na více členů vlády. Například sem spadá také ministr zdravotnictví, který je pověřen systémem zdravotní péče, případně ministr práce, který má na starosti sociální ochranu v případě ztráty zaměstnání. Při výkonu svých pravomocí ve správě sociálního zabezpečení se ministři mohou opírat o oddělení ministerstev, kde pracují příslušní odborníci (státní zaměstnanci). Kompetence ministra spadá hlavně do oblastí ochrany veřejného zájmu a zahrnuje koncepční a kontrolní politiku. To znamená vytvořit program a současně ho kontrolovat. Ministr může mít také řadu legislativních pravomocí. V čele stojí ministerstvo práce a sociálních věcí. Je nejvyšší složkou. Ministerstvo řídí například Českou správu sociálního zabezpečení a okresní správy sociálního zabezpečení [dále jen ČSSZ, OSSZ]. Administrativní pravomoc je decentralizována. Toto znamená, že je převedena na nižší složky. Stát se vzdává některých svých pravomocí a snaží se tak přiblížit lidem. Ministerstvu podléhá správa služeb zaměstnanosti. Pod tuto správu spadají úřady práce, pod které dále spadají obecní úřady a obecní úřady obcí s rozšířenou působností. Zde se občané dozvídají, na jaké dávky mají nárok. Toto není propojeno s daňovým systémem.<sup>11</sup>

**Funkční decentralizace** znamená, že pravomoc může být přenesena na specializované a nespécializované veřejné orgány a na výdělečné nebo neziskové soukromé organizace. Mezi specializované veřejné orgány patří například ÚP, OSSZ, a také systém SSP apod. (přesně víme, co od těchto organizací můžeme očekávat.). Často bývají vytvářeny veřejné instituce, které mají právní status a jejich úkolem je zabývat se určitou částí správy sociálního zabezpečení např. (OSSZ). I zaměstnavatelé mají určitá práva a povinnosti. Povinností zaměstnavatelů často bývá srážet příspěvky na sociální zabezpečení z příjmů svých zaměstnanců a společně s vlastními příspěvky je předávat správním orgánům sociálního zabezpečení. U nás je tímto orgánem zejména OSSZ. Velké organizace odvádějí příspěvky ČSSZ. *„Územní decentralizace znamená, že ústřední orgány delegují pravomoci, které souvisejí se zpracováním sociálního zabezpečení, na nižší úroveň“*. Toto je podobné jako u funkční decentralizace.

Pravomoci se tedy přenášejí z centra na nižší složky. Ministerstvo sociálních věcí tak může delegovat určité úkoly na orgány na regionální nebo komunální úrovni. U místní úrovni bývají správou sociálního zabezpečení pověřovány místní samosprávné orgány. Samosprávné orgány jsou pod kontrolou úřadů, jejichž pravomoci na ně byly delegovány. Mezi přidělené úkoly může například patřit spravování financí, určování práv a povinností zainteresovaných stran, výplaty dávek apod. Orgány, které vzešly z územní a funkční decentralizace, se zabývají hlavně administrativou v dotyčných programech sociálního zabezpečení. Někdy jim však zákonodárci propůjčují vlastní pravomoci, jako je například poradenství vyšším úřadům, nebo řízení administrativy. V některých případech existují správci programu sociálního zabezpečení a mají na starosti finanční zodpovědnost za tento program.<sup>12</sup>

### **1.3 Sociální rizika**

Literatura při uvádění sociálních rizik často vychází z výčtu, který je zanesen v Konvenci Mezinárodní organizace práce č. 102 o minimálních standardech v sociálním zabezpečení, lékařské péči, nemocenských dávkách, příspěvcích v nezaměstnanosti, starobních důchodech, odškodnění v případě pracovních úrazů, dětských přídavicích, invalidních důchodech nebo důchodech pro pozůstalé. Mezi sociální rizika patří nedostatek příjmů. s tímto se potýkají zejména osoby pracovně nezpůsobilé, osoby, které nemohou pracovat v důsledku svého stáří a v neposlední řadě také osoby nezaměstnané. Dále sem lze zařadit nedostatek příjmu, způsobený úmrtím výdělečně činného partnera, mimořádné náklady, které jsou spojeny s výchovou a péčí o děti nebo i jiné rodinné příslušníky, kteří jsou svěřeni do péče. Lze přiřadit i potřebu lékařské péče a nedostatek prostředků, které každý člověk potřebuje ke své důstojné existenci. Do pracovní nezpůsobilosti patří například nemoc nebo invalidita, a to i přesto, že tato nezpůsobilost může být jak krátkodobá nebo dočasná, tak dlouhodobá nebo trvalá. Existují dávky, které nahradí mzdu, jestliže u zaměstnance dojde k pracovnímu úrazu nebo nemoci z povolání. Dále jde také o dávky související s mateřstvím. Jestliže existuje určitý pojistný program, který je zaměřen na pracovní úrazy, nemoci z povolání a mateřství, je zde důležité také krytí potřeby lékařské péče. Dříve i dnes bylo a stále je velkým problémem rizikové pracovní prostředí. Proto také dochází k vytváření bezpečnějšího pracovního prostředí, a to proto, aby bylo zabráněno vzniku pracovních úrazů. Pracovní úraz je vlastně nehoda, která se někomu přihodí během výkonu práce. V České republice je pracovním úrazem takový úraz, který se přihodí v přímé souvislosti s pracovním úkonem. Může se tedy také jednat o poskytování pomoci osobám, které to potřebují, a při této pomoci došlo k úrazu.

Poškození zdraví zaměstnanců může také být následkem dlouhodobého působení škodlivého pracovního prostředí, některých materiálů nebo záření. K poškození dochází později, někdy dokonce až po skončení pracovního poměru. V tomto případě se pak samozřejmě jedná o zcela specifický problém. Zejména při prokazování poškození, ke kterému došlo v souvislosti s nemocí z povolání. Jestliže u nás dojde k úrazu, posílá se toto k posouzení na danou pojišťovnu. Posudkový lékař dané pojišťovny úraz posoudí. Jedná se zejména o to, zda bude mít úraz trvalé následky nebo ne. Pojmem "nemoc z povolání" jsou obecně označovány zdravotní potíže nebo také onemocnění, které je vyvolané působením pracovního prostředí, které poškozuje lidské zdraví. Zaměstnavatel, v jehož podniku se nemoci z povolání objevují častěji, je nucen platit vyšší příspěvky v sociálním zabezpečení. U nás je pojištění povinné. Programy sociálního zabezpečení, které se zaměřují na pracovní úrazy a nemoci z povolání, pojišťují zaměstnavatele, ne zaměstnance. Zaměstnavatelé jsou povinni proškolit své zaměstnance o BOZP. V případě úrazu pošle zaměstnavatel zprávu o úrazu pojišťovně.<sup>13</sup>

V celém systému sociálního zabezpečení jsou odezvou na sociální rizika sociální dávky. Hlavním úkolem je, aby se člověk vrátil k běžnému stavu, to je stav před výskytem sociálního rizik. Dávky sociálního zabezpečení mohou být věcné nebo peněžní. Peněžní dávky jsou nejběžnější formou pomoci. Tyto dávky mohou být vymezeny pevnou částkou nebo se mohou odvíjet od předchozího pracovního příjmu. Existuje také možnost kombinace těchto dvou způsobů. Dávky sociálního zabezpečení mohou být poskytovány na omezenou nebo neomezenou dobu. Jestliže však dojde k odstranění sociálního rizika, pak osoba, která dávky pobírala, ztrácí nárok na další vyplácení těchto dávek. Příkladem je, když nezaměstnaný získá zaměstnání nebo dítě již není v péči apod. Vyplácení dávek v nezaměstnanosti automaticky ustane po uplynutí určitého období, a to bez ohledu na jakékoliv změny. Toto znamená, že se to týká osoby, která ani po stanovené době nezíská nové zaměstnání. Je zde však ze zákona nárok na jiné dávky. Oprávněná osoba si musí o vyplácení dávek, na které má nárok, sama zažádat.<sup>14</sup>

**Riziko** je náhodná událost. S rizikem souvisejí například i důchodové dávky či např. přídatky na děti. Jestliže chováním pojištěné osoby došlo k výskytu trvalého rizika, ale jen v omezené míře, nemělo by to vést k problémům, které jsou spojené s výplatou odškodného. Jestliže ale toto chování bylo hlavní příčinou toho, že k výskytu rizika došlo, může dojít k otázce osobní odpovědnosti pojištěné osoby. Existuje však i omezená míra. Jedná se například o okolnosti úrazu, ke kterému došlo následkem trestné činnosti.<sup>15</sup>

## 2 Realizace sociálního zabezpečení

### 2.1 Sociální pojištění

Toto pojištění se někdy na základě mezinárodního práva vztahuje i na osoby, které nejsou obyvateli, ale v zemi pracují a platí zde daň z příjmu. Může se také jednat o osoby, které jsou obyvateli dané země, ale pracují v zahraničí a zde jsou vázáni daní z příjmu.<sup>16</sup>

*„V rámci základního důchodového pojištění jsou zabezpečeny všechny případy dlouhodobého ohrožení následkem sociální události, při které dochází ke ztrátě zdroje obživy (tedy výdělku) a schopnosti si takový zdroj opatřit. Podle příčiny vzniku a jim odpovídajících způsobů řešení jsou rozlišovány následující sociální situace zabezpečené dlouhodobými dávkami:*

- a) *stáří,*
- b) *invalidita,*
- c) *ovdovění a osiřetí“.*<sup>17</sup>

System dávek zahrnuje jen obligatorní dávky. Ty jsou odvozeny z příjmu z výdělečné činnosti a jejich výši mohou vlastním přičiněním ovlivnit jejich příjemci. Přispívají na ně do fondu sociálního pojištění (proto již v systému není např. sociální důchod, důchod manželky aj.). V důchodovém pojištění se poskytují tyto dávky:

- a) **starobní důchod,**
- b) **invalidní důchod,**
- c) **částečný invalidní důchod,**
- d) **vdovský důchod**
- e) **vdovecký důchod,**
- f) **sirotčí důchod.**<sup>18</sup>

*„Základní důchodová soustava je povinná pro všechny fyzické osoby výdělečně činné na území České republiky. Požadavek povinné účasti je jednou z forem, jak zabránit vzniku chudoby a je základním prvkem principu občanské solidarity. Je nezbytný i z důvodu zajištění potřebných prostředků na úhradu vyplácených důchodů“.*<sup>19</sup>

*„Možnost penzijního připojištění v České republice byla vytvořena přijetím zákona č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem a o změnách některých zákonů souvisejících s jeho zavedením. Česká republika se tak stala jednou z prvních zemí střední Evropy, které zavedly dodatkové penzijní připojištění“.<sup>20</sup>*

Penzijní připojištění lze charakterizovat těmito zásadami:

**a) dobrovolnost**

Účast každého občana na penzijním připojištění je dobrovolná a zakládá se smluvně. Účastníkem může být každá fyzická osoba starší 18 let, která má trvalý pobyt na území České republiky. Připojištění může být účastníkem vypovězeno. Zákon o penzijním připojištění nestanoví žádné výpovědní důvody. Ty jsou stanoveny pouze pro penzijní fond.

**b) státní podpora**

Aktivní účastník má ze zákona nárok na státní příspěvek, který představuje státní dotaci do tohoto systému – a tím jej upřednostňuje před ostatními produkty finančního trhu (výjimku tvoří určitá varianta stavebního spoření). Dále je zvyšována pravomoc státních orgánů. Orgány kontrolují činnost penzijních fondů (jde zde o prevenci zneužití výdajů státního rozpočtu).

**c) státní dozor**

Existuje zákon, který upravuje vznik a způsob nakládání s prostředky penzijního fondu. Zakladatelem fondu může být jakákoliv osoba, a to jak fyzická, tak právnická, tuzemská i zahraniční. Ke vzniku penzijního fondu je třeba povolení Ministerstva financí ČR.<sup>21</sup>

Penzijní fond poskytuje několik druhů dávek dle výběru účastníka. Jde o jednorázové vyrovnání, odbytné a penzi. Z penzijního připojištění lze poskytovat penzi starobní, invalidní a pozůstalostní.<sup>22</sup>

**Nemocenské pojištění** upravuje pojištění pro případ pracovní neschopnosti pro nemoc a úraz (a některých dalších skutečností, jako je např. lázeňská péče), těhotenství a mateřství, péče o dítě nebo jiného nemocného člena rodiny. Účelem nemocenského pojištění je hmotné zajištění při sociálních událostech krátkodobého (dočasného) charakteru. Podmínkou nároku na dávku nemocenského pojištění je, že v důsledku dané sociální události dojde ke ztrátě výdělku. V nemocenském pojištění se poskytují tyto dávky: nemocenské, podpora při ošetřování člena rodiny, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a peněžitá pomoc v mateřství.<sup>23</sup>

Zvláštní skupinu tvoří "spící" účastníci (dormant) sociálního nebo jiného důchodového programu. Jde o skupinu osob, které po určitou dobu platili příspěvky na důchodové pojištění a tento daný program později opustili. Tyto osoby nárok na důchod neztrácejí. Tato skupina lidí je charakteristická tím, že po určitou dobu pracuje, a poté je nějaký čas nezaměstnaná. Důležitá je pro tyto osoby evidence na úřadu práce, aby neztratili nárok na pojištění. I osoby, které nejsou přímo sociálně pojištěné, se mohou ucházet o určité sociální dávky, mezi které patří například důchod pro pozůstalé, sirotčí důchod nebo pohřebné. Nejčastěji se jedná o důchody pro pozůstalé, pro oběti války, oběti státního násilí, ale také invalidní a starobní důchody. Programy sociálního odškodnění nejsou ale zpravidla brány jako součást sociálního zabezpečení. Je to odškodnění za újmu způsobenou státem. To se tedy netýká solidarity s lidmi s nedostatkem příjmů z placené činnosti.<sup>24</sup>

### ***Státní politika zaměstnanosti***

Zákon č. 582/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů upravuje to, jak je organizačně uspořádáno sociální zabezpečení, jak v sociálním zabezpečení působí orgány státní správy a v neposlední řadě upravuje vybírání příspěvků na státní politiku zaměstnanosti. Státní politika zaměstnanosti se snaží, aby byla dosažena rovnováha mezi nabídkou a poptávkou po pracovní síle. Snaží se zajistit, aby všichni občané měli rovná práva při získávání zaměstnání. Státní politiku zaměstnanosti zabezpečuje Ministerstvo práce a sociálních věcí a také příslušné úřady práce. Žádnému člověku nesmí být odepřeno právo na zaměstnání kvůli jeho rase, pohlaví, sexuální orientaci, barvě pleti apod. Tito lidé mají právo na vhodné zaměstnání, rekvalifikaci, ale také na hmotné zabezpečení, jestliže o své zaměstnání přijdou. Mezi účastníky právních vztahů patří MPSV, ÚP, občané a zaměstnavatelé. Stejně právní postavení jako občané ČR mají i cizinci, ale pouze v případech, že mají povolení k pobytu a k zaměstnání, pokud zákon nestanoví jinak.<sup>25</sup>

### *Hmotné zabezpečení v nezaměstnanosti*

Nárok na podporu v nezaměstnanosti má uchazeč o zaměstnání, který během posledních tří let odpracoval minimálně 12 měsíců. Do odpracované doby se počítá, vojenská služba, péče o dítě do 4 let věku (nebo 18 let, pokud je zdravotně postižený), péče o osobu blízkou, pobírání plného invalidního důchodu. Podle nového zákona č. 435/2004 Sb. se doba studia neřadí do tzv. náhradní doby. Nezaměstnaný absolvent, který žádá o podporu, se také musí prokázat 12 odpracovanými měsíci za poslední tři roky. Při neprokázání je evidován jako nezaměstnaný, nezíská ovšem nárok na státní podporu. Nárok na podporu vzniká, pokud úřad práce do 7 dnů nezprostředkuje vhodné zaměstnání. Podpora v nezaměstnanosti se poskytuje na dobu šesti měsíců. První tři měsíce se vyplácí 50% z průměrného čistého výdělku z předchozího zaměstnání. Další tři měsíce se vyplácí podpora ve výši 45%. Pokud pobírá klient podporu, má možnost přivýdělku. V roce 2006 činí jeho výše 3. 785,- Kč. Pokud uchazeč závažným způsobem poruší povinnosti, může mu úřad práce podporu v nezaměstnanosti odebrat. Závažným porušením může být například nespolupracování s úřadem práce nebo nenastoupení do zaměstnání. Po uplynutí šesti měsíců se příjem klienta skládá z dávek sociální pomoci, přičemž k tomu, aby byl obnoven nárok na podporu v nezaměstnanosti, musí osoba odpracovat minimálně šest měsíců. Maximální výše podpory v nezaměstnanosti je 2,5 ŽM. Pokud se osoba účastní rekvalifikace, pak po celou dobu jejího průběhu je podpora navýšena. Osoba pobírá 60% výdělku. Maximálně se však jedná o výši 2,8% ŽM. Pokud jsou uchazeči o zaměstnání vedeni na úřadu práce, stát za ně platí sociální a zdravotní pojištění.<sup>26</sup>



## 2.2 Systém státní sociální podpory (SSP)

*„Dávky SSP jsou v ČR od roku 1996 koncipovány jako adresné a spojené s testováním příjmu a majetku žadatelů. Nutnou podmínkou realizace této změny bylo zavedení institutu životního minima. Nová formulace problému sociální podpory byla spojena s novými očekáváními a cíli. Základním cílem příjmově a majetkově testovaných sociálních dávek je zajistit občanům rovné právo na sociální ochranu tím, že jim bude garantován příjem na úrovni společensky uznaného životního minima v případě, že sami nemají dostatečné příjmy“.<sup>27</sup>*

*„V novém systému rozhodování o nároku závisí dávka na výši příjmu žadatele o dávky. Příjemce pak může vycházet ze skutečnosti, že s růstem jeho příjmu nárok na dávky zaniká. Může se rozhodovat pro dobrovolnou závislost na sociálních dávkách. Do hry tedy vstupují příjemcova očekávání a motivy spojené s žádostí o sociální podporu. Možná očekávání a sociálně kulturní kontext klientů pravděpodobně nebyly dostatečně brány v úvahu při koncipování programu. V tomto smyslu lze namítnout, že systém příjmově a majetkově testovaných sociálních dávek vyznívá "paternalisticky" a "terapeuticky" (Voss, 1996). Nebere dostatečně v úvahu při své realizaci cíle a očekávání svých klientů (Marshaw, 1983)“.* Další skupina kritizuje neschopnost systému zajistit rovné právo na sociální ochranu pro všechny žadatele. *„Kritika se soustředí na neadekvátnost informací, které by vedly k odmítnutí žádostí, na obtížnost nestranného, objektivního testování příjmů a majetku“.* Poskytování sociálních dávek přináší velmi širokou paletu případů a situací, které je potřeba posuzovat. V důsledku těchto okolností dochází k chybám při rozhodování o výši jednotlivých dávek, a také ke zneužívání či nevyužívání systému ze strany žadatelů. Dále je kritizována realizace systému sociálních dávek. Příčinu nenaplněných očekávání vidí v procesu řízení státní sociální podpory a pomoci. Kritici vidí nápravu v reformě administrace sociálních dávek a hlavně v posílení kontrolní činnosti. Základní nedostatek není v systému sociálních dávek, ale v jeho nedůsledné a nepřesné realizaci.<sup>28</sup>

**Státní sociální podpora** je projevem státem organizované solidarity formou přerozdělení finančních prostředků mezi vysokopříjmovými a nízkopříjmovými rodinami a mezi bezdětnými a rodinami s dětmi. Žádosti o poskytování dávek SSP vyřizují kontaktní místa příslušných úřadů práce podle místa trvalého pobytu osoby, která má na dávku nárok, tj. oprávněné osoby. Žádosti o dávky se podávají na tiskopisech MPSV. Odvolacími orgány jsou krajské úřady. Nárok na dávky má občan, pokud on a s ním posuzovaní členové domácnosti mají trvalý pobyt na území České republiky. U cizince se za trvalý pobyt na území ČR považuje pobyt po uplynutí 365 dní ode dne hlášení k pobytu. Do této doby se nezapočítává období, kdy je osoba žadatelem o azyl. Příjmy rozhodné pro nárok na dávky SSP zahrnují především příjmy ze závislé činnosti, příjmy z podnikání nebo jiné samostatně výdělečné činnosti a dále dávky nemocenského a důchodového zabezpečení a podporu v nezaměstnanosti vč. obdobných příjmů z ciziny. Do rozhodného příjmu se započítávají tzv. čisté příjmy. Rodinou se pro účely SSP rozumí soužití rodičů a nezaopatřených dětí ve společné domácnosti. Za nezaopatřené dítě je považováno dítě do skončení povinné školní docházky a dále, pokud se buď připravuje na budoucí povolání, nebo je zdravotně postižené, nejdéle však do 26 let.<sup>29</sup>

Systém SSP je upraven zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. Podle tohoto zákona se poskytují následující dávky:

- přídavek na dítě
- rodičovský příspěvek
- sociální příplatek
- příspěvek na bydlení
- porodné
- pohřebné
- dávky pěstounské péče

S účinností od 1. října 2005 má nezaopatřené dítě svěřené do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nárok na příspěvek.<sup>30</sup>

### 2.3 Sociální dávky v systému sociální pomoci

*„Peněžité dávky jsou obnosy vyplácené těm, kdo:*

- a) na ně mají nárok, nebo*
- b) jimž byly přiznány úředním výrokem, nebo*
- c) poskytnuty jako dar“*

Peněžité dávky může být poskytnuta jako nenávratné plnění (dávka) nebo jako návratná nebo podmíněně návratná půjčka (manželská půjčka, půjčka studentům apod.). Peněžité dávky může být jednorázová, nejčastěji porodné a pohřebné, nebo opakovaná, periodická (měsíčně, ročně apod.). Jednorázová peněžité dávky bývá poskytována najednou občanu, který splňuje předepsané podmínky. Najednou neznamená, že se jednorázové dávky neopakují, jestliže jsou znovu splněny podmínky pro jejich poskytnutí (např. porodné je jednorázová opakovaná dávka poskytovaná při každém, tedy i opakovaném porodu). Typickými jednorázovými dávkami jsou porodné, pohřebné a výpomoc (jednorázová věcná nebo peněžité sociální pomoci). *„Pro opakující se peněžité dávky je typické, že se poskytují:*

- 1) pravidelně v určitém časovém intervalu,*
- 2) ze stále stejného důvodu,*
- 3) za jednou splněných podmínek, pokud trvají,*
- 4) v dané nominální nebo reálné výši či ve výši pravidelně nebo nepravidelně valorizované (zvýšené hodnotě)“.<sup>31</sup>*

Časový interval může být pravidelný (týdenní, měsíční, čtvrtletní apod.), nebo nepravidelný, (např. dávka bude vyplácena pokaždé, když dosáhne určité nominální hodnoty - např. nejméně 300 Kč, aby administrativní náklady spojené s výplatou a poštovné nebyly neúměrné vyplácené částce). Důvod pro poskytování dávky, která se opakuje musí být stále stejný (nezaměstnanost apod.). Při změně důvodu, se poskytuje jiná peněžní dávka (např. dosáhne-li invalidní důchodce důchodového věku, získá starobní důchod). *„Podmínky pro přiznání dávky jsou věcné, systémové a formální. Věcnou podmínkou je sociální událost, která člověka postihne. Tato podmínka se musí prokazovat.*

- 1) listinou (dosažení věku, sňatek, narození dítěte, úmrtí), nebo*
- 2) úředním sdělením (úřadu práce o nezaměstnanosti), nebo*
- 3) výrokem (šetřením lékaře o nemoci, komise o invaliditě)“.*

Tam, kde listina chybí, se někdy připouští svědecký důkaz. To je vyjádření osoby pod přísahou (křivá přísaha se trestá).

*„Systémovou podmínkou je přináležitost k systému (např. občanství, členství, účastnictví), který peněžitou dávkou poskytuje, příp. finanční příspěvek poskytovaný po určitou dobu (daně, příspěvky, pojistné apod.). Tato podmínka může být vyžadována v okamžiku sociální události nebo podání žádosti, či po určitou dobu před vznikem sociální události (doba pojištění apod.)“.*<sup>32</sup>

Formální podmínkou bývá zpravidla procesní způsobilost a podání žádosti, která má veškeré formální náležitosti. Těmito podmínkami mohou být i pobyt na určitém území nebo přináležitost k obci (např. domovské právo). Podmínky musí být splněny před podáním žádosti nebo před vznikem nároku na dávkou. Všechny podmínky musí být plněny a trvat po celou dobu pobírání opakující se peněžité dávky. Nesplnění i pouze jediné z nich ukončuje poskytování peněžité dávky. Hovoří se o splnění podmínek pro trvání nároku na dávkou nebo pro výplatu dávky. Opakující se peněžitá dávka je vyplácena ve stále stejné nominální výši. Tato výše se může pravidelně nebo nepravidelně zvyšovat podle růstu cen, aby se udržela reálná hodnota dávky. Toto zvýšení, které směřuje k zachování reálné hodnoty dávky se nazývá indexací. Reálná hodnota opakující se peněžité dávky se může také zvyšovat. Proces zvyšování této hodnoty (zhodnocování) peněžité dávky se nazývá valorizací. Dávky je možno valorizovat (zhodnocovat) pravidelně nebo nepravidelně, a to podle nejrůznějších kritérií (růst mezd, růst hrubého domácího produktu, apod.). Jejich uplatnění umožní příjemcům dávek získat prospěch z ekonomických procesů, které probíhají ve společnosti.<sup>33</sup>

**Věcnou dávkou** se rozumí poskytnutí věci (uhlí, jídla apod.). Rozhodnutí, zda poskytnout peněžitou, nebo věcnou dávkou, závisí na sledovaném účelu. Obecně platí, že poskytnutí peněžité dávky je vždy levnější než poskytnutí věcné dávky, protože věcné dávky vyžadují vytvoření složitějších institucionálních podmínek (cena výkonu je vyšší). Věcná dávka je poskytována, jestliže:

*„1. je důvodné podezření, že by peněžitá dávka nebyla použita k účelu, pro který byla určena (rodinné přídatky rodině alkoholiků apod.);*

*2. ten, komu má být dávka poskytnuta, ji nemůže z objektivních důvodů použít k zamýšlenému účelu (nedostupnost na trhu, potřeba servisu apod.);*

*3. věcné plnění lépe plní účel, pro který byla dávka určena (potravin v době války apod.)*

*Věcná dávka může být jednorázová (výbavička pro dítě, uhlí pro staré lidi), nebo opakující se (doprava zdarma, přesnídávky ve škole, učebnice apod.)“.*<sup>34</sup>

## Služby

„Služby zahrnují konání ve prospěch někoho. Okruh a spektrum sociálních služeb se v posledních desetiletích neobyčejně rozšířil, od zajištění základních životních potřeb až po specializované odborné služby pro malé skupiny zdravotně postižených. Služby je proto možné třídit podle mnoha hledisek. Jedním z nich je třídění podle oslovených potřeb - služby informační, intervenční, rehabilitační a pečovatelské. Dále je možné třídění ochrany podle charakteru služby, např. pomoc v domácnosti, na ulici, v denním centru, azylovém zařízení nebo ústavu. Jiné je třídění podle klientely: pro zdravotně postižené nebo staré občany, ohrožené děti atd. Z těchto tří základních třídění lze sestavit trojrozměrný systém služeb“.<sup>35</sup>

„Jak již bylo uvedeno, **sociální služby a sociální práce** v nich jsou jedním z důležitých nástrojů realizace sociální politiky např. ve vztahu k dětem, kterým se rozpadla rodina, a invalidním a starým lidem. V anglosaském pojetí se vše, co "poskytuje výhody těm, kdo mají problém", označuje jako sociální služby. Naše právní předpisy takto označují jen služby, tj. činnosti, kdy někdo pro někoho něco činí, nikoli regulaci a dávky. V zásadě je možné služby rozdělit do dvou základních skupin“

- *sociální služby státní a obecní*
- *sociální služby nestátní“.*

I státní nebo obecní sociální služby mohou být svěřeny smlouvou nestátním organizacím nebo pospolitosti občanů; tyto sociální služby jsou vždy regulovány státem, jsou realizovány jako veřejnoprávní a jsou financovány podle zákona. Mimo to mohou vznikat soukromoprávní sociální služby povolené státem (koncese) nebo provozované se státní podporou (smlouva). „Podmínit provoz sociální služby koncesí je nezbytně nutné, protože jde o služby občanům, kteří se pro svůj zdravotní stav nebo věk mohou jen stěží bránit případné šikaně a zlým úmyslům“. Proto potřebují veřejnoprávní ochranu. Potřebují, aby stát prováděl dozor, a aby reguloval podmínky provozu soukromoprávních sociálních služeb.<sup>36</sup>

### ***Sociální práce jako nástroj sociální služby***

Sociální práce se realizuje zejména v sociálních službách a jejich prostřednictvím. Profesionální sociální pracovníky zaměstnávají sociální subjekty, aby realizovali jejich sociální cíle, programy, plány či projekty, tj. aby poskytovali klientům dávky a služby k uspokojování jejich sociálních potřeb. *„Výkonem sociální práce se realizuje velká míra sociálně-politických záměrů, neboť roste podíl věcných dávek a služeb při uspokojování zejména zvláštních sociálních potřeb.“* V současnosti se setkáváme i s vymezením cíle sociální práce. Ta se opírá o koncept sociálního fungování. Například Sheafor, Horejsi a Horejsi (2000) považují za cíl sociální práce pomoc jednotlivcům a sociálním systémům. Jde o zlepšení jejich sociálního fungování a o změnu sociálních podmínek tak, aby chránily tyto jednotlivce a systémy před potížemi ve fungování. Jinou definici sociálního fungování, uvádí Navrátil (2000). Cílem sociální práce je podpořit sociální fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se na profesionální úrovni zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem.<sup>37</sup>

### ***Sociální pomoc***

*„Sociální kontrakt zahrnuje vstřícnou garanci pomoci těm, kteří si nemohou svým přičiněním zajistit odpovídající a důstojné podmínky života a výchovy dětí. Sociální ochrana musí být bez váhání poskytnuta, je-li jí zapotřebí, a musí být adekvátní potřebě. Pomoc musí zahrnovat především podporu kultivace a uplatnění lidského potenciálu, individuálních kapacit, zaměstnatelnosti a ochranu před sociálním vyloučením. Sociální politika musí proto adekvátně reagovat tam, kde existují specifické potřeby (jako je zejména nemoc, zdravotní postižení a zvláštní výdaje s nimi spojené). Poskytování pomoci nesmí být pro potřebné ani stigmatizující ani komplikované, což jsou známá rizika vlastní každému příjmově testovanému systému. Musí ale současně zvýhodnit lidskou aktivitu ve formě práce či výchovy dětí před neaktivitou a znevýhodnit spoléhání na pomoc státu u těch, kteří mají jiné možnosti“.*<sup>38</sup>

Cílem sociální pomoci je poskytovat každému možnost, aby se mohl zapojit víceméně normálním způsobem do společnosti. Každý z občanů má mít zaručeno důstojné bydlení a přiměřenou výživu. Jedná se však také o prostředky komunikace jako je například rozhlas, televize, veřejná doprava apod. Každý by měl mít zároveň přístup ke kultuře a aktivitám.<sup>39</sup>

Existuje poradenství, administrativní a právní pomoc. Sociální pomoc má 4 základní složky:

### **1) finance ze strany veřejných orgánů**

Jestliže je financování závislé na pojistném a na příspěvcích, pak se jedná o určitou formu pojištění nebo o vzájemnou pomoc. Jestliže se jedná o soukromé dary, jde o dobročinnost.

### **2) individualizovaná pomoc**

Výše této pomoci je stanovena podle potřeb žadatele. U peněžních dávek se zjišťuje potřebnost žadatele, popřípadě celé jeho rodiny. Jestliže se jedná o ostatní formy pomoci, zkoumají se závažné aspekty, jako je například zdravotní stav, fyzické nebo mentální postižení a také administrativní situace. V naší republice je zkoumána příjmová situace.

### **3) minimální garance**

U nás je poskytována věcná nebo peněžní dávka. Minimální životní úroveň by mohla zahrnovat přístup např. k určitým kulturním aktivitám, formám rekreace apod. Nyní je garantován důchod v určité výši a také důstojné bydlení. V naší republice je v poslední době více využíváno poradenství, což znamená lepší informovanost o službách a dávkách.

### **4) vazba na výchovu**

Dávky sociální pomoci jsou často propojeny s individuální nebo sociální podporou. Cílem sociální dávky je pomoci oprávněné osobě, ke zlepšení životní situace tak, aby žádnou podporu nepotřebovala. Nejsložitější otázkou jsou mimo jiné i závazky rodiny ke svým členům. Rodina je ve společnosti základní strukturou.<sup>40</sup>

Sociální dávky se týkají často doplňování příjmové hranice do výše tzv. životního minima, pokud se občan stane sociálně potřebným. Mohou se však týkat i mimořádných výdajů. Jedná se o jednorázové dávky, které nejsou přesně definovány. Jsou to například částky na koupi spotřebičů, u kterých musí být doloženo potvrzení, že oprava rozbitého spotřebiče není možná. Dále klient dokládá doklad o koupi nového spotřebiče. Jednorázovou dávkou je polovina částky zaplacené ceny. Dále se může jednat například o koupi školních potřeb. O dávku si žádají občané s dětmi nebo gravidní. Musí dokládat veškeré své příjmy. Všechny příjmy musí být dokladovány při žádosti o doplňování do hranice životního minima. (Zák. č. 463/91 Sb. o životním minimu ve znění pozdějších předpisů).<sup>41</sup>

Je zcela zřejmé, že jestliže je nutné o sociální dávky žádat, mohou se o ně některé oprávněné osoby také připravit. Toto může být následek pouhé neinformovanosti, nebo jsou oprávnění příliš hrdí na to, aby o dávku zažádali apod. Tyto dávky by měly sloužit nejpotřebnějším sociálním kategoriím a tak se stává, že je nedostatečná informovanost vyšší, než by tomu bylo u jiných skupin. O některé dávky se však může žádat zpětně.<sup>42</sup>

### ***Problém závislosti na dávkách sociální pomoci***

Základním cílem příjmově a majetkově testovaných sociálních dávek je poskytnutí sociální ochrany. Příjem na úrovni společensky uznaného minima. Tyto dávky jsou určeny lidem, kteří nemají jiné dostatečné zdroje. Dávky by však na druhé straně neměly oslabit pracovní pobídky a způsobit tak závislost klientů na nich. Dávky, poskytované v závislosti na výši příjmů, ale vytváří jistou "past". To znamená, že příjemce může brát v úvahu, že s růstem jeho příjmu nárok na dávku zaniká. V současnosti je kladen stále větší důraz na dávky sociální pomoci, které jsou spojené s testováním příjmů a prostředků. *„Může dojít k vytváření stylu života tzv. underclass. Za jeden z charakteristických znaků underclass je pokládána trvalejší závislost na dávkách“*. Zvyšující se závislost některých kategorií lidí na dávkách sociální pomoci má primární příčiny mimo systém sociální ochrany. Hlavním důvodem je růst dlouhodobé nezaměstnanosti a procesy marginalizace na trhu práce. *„Problém rostoucí závislosti některých sociálních kategorií na sociálních dávkách se stal předmětem výzkumného zájmu v souvislosti s nastavením a funkčností životního minima“*. Termínem sociální dávka je označována dávka sociální pomoci. Těmito dávkami je doplňován podle zákona o sociální potřebnosti příjem domácností do úrovně životního minima v těch případech, kdy příjemci splňují zákonem stanovené podmínky.<sup>43</sup>



V síti vztahů v rámci sociálního zabezpečení je zprostředkujícím článkem sociální pracovník. Nejen stylem práce (ale i charakteristickými zvláštnostmi příslušného pracoviště). Z velké části předurčuje míru poskytované pomoci, ale i míru případné závislosti klienta na této pomoci. De facto ovlivňuje míru vlastní iniciativy, aktivity ze strany klienta. V tomto ohledu jsou samozřejmě mezi sociálními pracovníky i typové rozdíly:

- **sociální pracovník jako ochrana systému**

*„Role obránce existujícího systému sociálních dávek proti klientům, kteří systém zneužívají. Představa je spojena spíše s větší identifikací se systémem legislativních předpisů a s vírou v jeho sociální spravedlnost“.*

- **sociální pracovník jako filantrop**

Souvisí se zájmem pomoci lidem v nouzi a vcítit se do jejich situace. Pracovníci zpravidla vnímají klienty pozitivně a mají k nim větší důvěru. Více uvěří, že klienti systém nezneužívají a že jsou sociálně potřební. *„Projevují tendenci modifikovat systém tak, aby maximálně pomáhal potřebným lidem“.*

- **sociální pracovník jako profesionál**

*„Pracovnice se snaží ve své práci postupovat metodicky, svůj úkol spatřuje v systematické redukci nedůvěry klientů a sama se jim pokouší a priori důvěřovat“.* Svou roli vidí také v přinášení správných informací klientům. Snaží se o podporu klientů, ale míra citové identifikace s nimi je menší.

- **sociální pracovník jako "nárazník" mezi systémem a klientem**

*„Představa je spojena s reflexí vlastní malé prestiže u klientů a také se stereotypem zneužívajícího klienta. Na druhé straně tyto pracovnice projevují menší míru identifikace se systémem sociálních dávek a s jeho reprezentanty“.<sup>44</sup>*

### 3 Konflikt v základních funkcích sociálních dávek

Účelem majetkově a příjmově testovaného systému dávek je poskytovat dostatečnou sociální ochranu a přitom pozitivně působit na pobídky k práci. Požadavek dostatečné výše a dostupnosti dávek, a naproti tomu požadavek minimalizace možnosti jejich zneužití se dostává do konfliktu. Ochranná funkce se zdá v mnoha ohledech a v mnoha případech nedostatečná, dochází k značnému zneužívání dávek. Toto souvisí s rozlišením oprávněných a neoprávněných klientů. Posoudit oprávněnost individuálně je složité. Jestliže nemůže být nárok spravedlivě uplatněn, zneužívání a pasivita příjemců jsou sice z nutnosti trpěny, ale jsou také pádným argumentem, který hovoří ve prospěch omezení rozsahu sociální pomoci. V sociální administrativě dochází k nesouhlasu s poskytováním fakultativních dávek, které mají přispět k řešení situace potřebných při dlouhodobější závislosti na dávkách sociální pomoci. Dochází k omezování rozsahu těchto dávek. Tato strategie má jisté výhody: nemá povinnost vysvětlovat, proč klientům v jejich konkrétním případě nebyla určitá dávka přiznána. Podle některých klientů sociální pracovníce neúplně a výběrově informují o nárocích.<sup>45</sup>

*„Obecně se projevuje malá informovanost potenciálních klientů o nárocích, neboť neexistuje povinnost ani úřadů práce, ani kontaktních míst státní sociální podpory informovat o možnosti získání dávek sociální pomoci; v českém sociálním systému není zatím zabudován spolehlivý mechanismus vyhledávání a komplexního informování potenciálních příjemců dávek“. To platí i pro příjmově testované dávky státní sociální podpory. Často dochází k situaci, kdy propouštějící zaměstnavatelé nevyplatí dlužné mzdy ani odstupné. Pro ty zatím česká legislativa nemá řešení, a jsou i další krizové situace - jako je zvláště neplacení výživného aj.<sup>46</sup>*

Příjemci sociálních dávek jsou vhodným cílem poptávky zaměstnavatelů na nelegálním trhu práce, protože spoří pracovní náklady. Malé firmy v období nedostatku zakázek takovou pracovní sílu uvolňují, v příznivější době jí poskytují rychlé, ale nízké platy, bez sociálního pojištění. Spoléhají mnohdy na to, že tato pracovní síla je doplácena sociálními dávkami a stát ji kryje pojištěním. Takto najímaní pracovníci si na pracovním trhu osvojují vnučenou roli a využívají její výhody. Vedle toho se vyskytuje ještě specifická kategorie osob které podnikají samostatně programově vykazují minimální mzdy nebo ztráty (v některých případech jsou však skutečně příjmy nestabilní či nízké a nejisté) a k nim pobírají i sociální dávky. *„Sociální dávky tak zajišťují rezervoár levné pracovní síly pro dobře rozvinutý neformální trh práce. Důchodové pojištění a také část příjmu garantuje v případě nelegálního zaměstnání stále stát sociálními dávkami, a poskytuje tak nelegálnímu zaměstnavateli významnou dotaci ke mzdě. Systém státní sociální podpory, jenž má být svými adresnými dávkami významnou prevencí před chudobou, reaguje na pokles příjmu a situace potřeby se zpožděním (přídavek na dítě je poskytován podle příjmu předchozího roku, další dávky podle předchozího čtvrtletí), a tedy často neadekvátně akutní potřebě, a tak dávky sociální pomoci se jeví jistější alternativou. Dávky sociální pomoci volí často ženy samoživitelky“* Nízké dávky sociální pomoci jsou doplňovány i sociálním kapitálem, tj. pomoci rodiny, přátel, soužití s druhem. Nejvýznamnější možností je bydlení u příbuzných. Vedle toho zejména rodiče klientů pomáhají s nákupem oblečení pro děti či vybavením pro domácnost. "Jednorázová dávka od příbuzných" je důležitá, zvláště - když některé úřady omezují množství a výši fakultativních jednorázových dávek. Proto zejména samoživitelky hledají často útočiště u rodičů a podotýkají, že bez jejich pomoci by vůbec nemohly přežít, někdy ale tuto pomoc vnímají jako závislost na rodičích či příbuzných. Poměrně časté je soužití s druhem. Ani to však neposkytuje jistotu příjmu pro zajištění domácnosti. Druh se mnohdy nepodílí na výdajích s domácností nebo se podílí jen malým příspěvkem. I taková forma pomoci se často bere jako typ závislosti, a není navíc stabilním zdrojem příjmu. *„Nejeví se proto racionální takový příjem přiznat a přijít o nárok na dávku sociální péče v situaci, kdy perspektiva zaměstnání nebo stabilního partnerství není reálná“.*<sup>47</sup>

### ***Manipulativní strategie klientů vůči sociální administrativě***

„*Systém dávek sociální pomoci je kritizován jeho klienty nejen pro nedostatečnou výši dávek, ale i z řady jiných důvodů. Hlavním je skutečnost, že proces přiznávání dávek je popisován jako nespravedlivý, závislý na smlouvání a nátlaku ze strany klientů a také na osobních sympatiích úřednic. Takto je některými příjemci interpretována rozhodovací volnost (pravomoc) sociálních pracovníků. Toto přesvědčení (vedle jiných okolností a zkušeností) silně motivuje příjemce dávek k lhaní či zatajování příjmů a majetku. Výhrady k administrativě se týkaly také praxe vracení dávek v situacích, kde došlo k "přepřelání" (neodhlášený bývalý manžel aj.).*“ Některí oprávnění klienti se o dávky sami nehlásí a nevyužívají je, protože je odrazuje stigma a administrativa. Některí klienti se záměrně "vyhýbají" sociální administrativě - například muži posílají vyřizovat dávky své manželky. Další hovoří o úzkostlivém "dodržování pravidel" ve snaze udržet nároky na dávky. Nezbyvá jim nic jiného hlavně tehdy, jestliže nemají žádné šance na jiné příjmy od příbuzných, z legální či nelegální pracovní činnosti.<sup>48</sup>

Klienti, kteří žijí na sociálních dávkách dlouhodobě, získávají postupně přehled a informace o svých nárocích a většinou usilují o získání jednorázových dávek, které mohou zvýšit životní standard jejich domácnosti. Jednorázové dávky jsou proto jedním z hlavních sporů mezi klienty a sociálními pracovníky. Klienti pokládají dávky v situaci materiálního nedostatku za své nezpochybnitelné nároky. „*Zdůrazňují svou odpovědnost při řádném využití těchto dávek ve prospěch dětí a pokládají svůj nárok na dávky za legitimní, pokud dávky správně využijí. Poukazují přitom na jiné příjemce sociálních dávek, kteří své dávky propijí, hrají v hernách a nestarají se řádně o své děti - dávky proto podle jejich soudu pobírají neoprávněně*“. Současně ukazují i to, že právě takoví lidé dokáží získat více jednorázových dávek, což není spravedlivé. „*K tomu, aby si mohli příjemci dávek zajistit a udržet kombinované zdroje příjmu nebo jednorázové dávky v maximální míře, využívají ve vztahu k sociální administrativě různé manipulativní strategie. Základní strategií je snaha informovat se o nárocích a vyvíjet nátlak na sociální administrativu, respektive na sociální pracovníky. Klienti hovoří o tom, že je třeba "vydupat", "vyřvat" si dávky*“.<sup>49</sup>

„Jednorázové dávky jsou chápány jako předmět ovlivňování, vyjednávání, smlouvání a přesvědčování. ("Když neznáte nároky, řeknou vám, co se jim hodí.", "Pokud si člověk nezadupe, tak mu nic nedají.") K tomu často přistupují strategie osobního ovlivňování: někteří z příjemců dávek hovořili o tom, že se snaží rozlišit "hodné" sociální pracovníce či jim nadřízené pracovníky kompetentní pro přiznání dávek a ovlivnit je tak, aby žádané dávky získali. Sociální pracovníce v souvislosti s tím hovoří o různých formách nátlaku, jenž je na ně vyvíjen, a také o agresi“.<sup>50</sup>

Tlaky, které vyplývají ze složité administrativy, z omezování jednorázových dávek a ze stigmatizace nepůsobí na klienty tak, aby přijali zaměstnání. K tomu říkají sociální pracovníci: "Chceme toho po nich stále víc, a tak už jim to dáváme na etapy, aby toho nebylo moc najednou". Pokud se klienti cítí nejistí, mají málo placené zaměstnání nebo zaměstnání v nelegálním segmentu na trhu práce, uvedené tlaky jsou chápány jako nutné zlo a obranné mechanismy klientů pomáhají do značné míry jejich dopady eliminovat. Přesvědčení o nespravedlivosti systému v očích příjemců dávek legitimuje strategii manipulace systémem. Mimo to s tím jak roste doba závislosti na dávkách roste počet příjemců, pro které je závislost návykem či lépe převzatou rolí; její negativní důsledky mohou částečně eliminovat kombinací různých zdrojů příjmu. Podobný negativní účinek má i městské prostředí, ve kterém navíc dochází i k prostorové koncentraci příjemců sociálních dávek (často se jedná o příslušníky romského etnika) a vzniká takzvané "ghetto beznaděje" ("no-hope-ghetto").<sup>51</sup>

Systém sociální ochrany kombinuje dávky sociální pomoci se systémem dávek státní sociální podpory - teprve po započtení dávek státní sociální podpory je rozdíl od životního minima dorovnáván dávkou sociální pomoci. Dorovnání dávkami sociální pomoci ovšem většinou připadá v úvahu jen tehdy, pokud je v úplné domácnosti jediný, a to podprůměrný pracovní příjem, dva pracovní příjmy takovou situaci téměř bezpečně vylučují.<sup>52</sup>

## ***Zdroje závislosti a nezávislosti: 3 modely***

### **Model racionální volby**

Je možné označit jako "pečlivě kalkulující". Klienti sociálních úřadů střídají sociální dávky a zaměstnání, někdy jsou dlouhodobě závislí na sociálních dávkách. Umí kalkulovat a srovnávají sociální dávky se mzdou, která garantuje životní minimum. Byly zaznamenány i případy "pracujících chudých", kdy byla přijata mzda, která nezaručovala vyšší příjem než je životní minimum, a kdy doplácení do životního minima trvalo i nadále po nástupu do zaměstnání. Pohnutkou k zaměstnání byla zejména aktivita a možnost být v kolektivu, a také snaha zbavit se stigma nezaměstnaného s cílem dosažení nezávislosti.

### **Model očekávání**

Můžeme rozlišit dvě hlavní kategorie příjemců dávek. V případech, které se dají označit jako "přetržená pracovní kariéra", tedy v případech, kdy došlo - například v důsledku péče o děti u žen a v důsledku zhoršeného zdravotního stavu u mužů - ke ztrátě zaměstnání, které bylo dobře placené a často i kvalifikované, přetrvává požadavek na podobné či dřívějšímu zařazení přiměřené zaměstnání a přiměřenou mzdu s ním spojenou. Požadavky mzdy jsou totiž stabilně vyšší než životní minimum domácnosti. Ve druhé kategorii jsou pak příjemci dávek, kteří jsou trvaleji frustrovaní a mají zablokovaný přístup na legální trh práce. To vede k postupné "adaptaci" na život na dávkách a k oslabení zájmu o legální pracovní trh. Anglosaská literatura udává termín "discouraged workers" (frustrovaní pracovníci).

### **Kulturní model**

Daný model předpokládá život na sociálních dávkách. Patří sem zejména dlouhodobě nezaměstnaní, kteří úplně rezignují na etiku práce a někdy i na etiku rodiny. Často jsou dlouhodobě nezaměstnaní nebo je důsledkem osamělost a sociální vyloučení. Mnohdy se též jedná o důsledek života v prostředí, kde scházejí pozitivní vzory, nebo důsledek výchovy (cyklus deprivace). Tito lidé nevěří v dobré možnosti na pracovním trhu a stali se dlouhodobě závislými na sociálních dávkách.<sup>53</sup>

### ***Solidarita a podpora sociálního státu***

Je potřeba vzít v úvahu skutečnost, že instituce veřejné správy v ČR nevěnují zatím dostatečnou pozornost komunikaci s veřejností (informace o své činnosti a jejích výsledcích poskytují ve velmi malé míře). Co se týká komunikace o otázkách veřejné politiky v masmédiích, ta je pak často účelová a silně ideologicky zaměřená.<sup>54</sup>

### ***Česká sociální politika: Principy, realita, perspektivy***

V období transformace některé důležité kontextuální podmínky, tzv. krize důvěry, mají zvláštní význam. Sociální instituce a schémata sociální ochrany jsou programově přetvářena podle daného schématu "od univerzalizmu k selektivě a cílenosti". Důraz je kladen na testování příjmů jako podmínky pro uplatnění sociálních práv. To má dva důležité důsledky - za prvé rostou nároky na kapacitu administrativního systému, ale současně se projevují ve větší míře jeho nevyhnutelné administrativní nedostatky. Ve značné míře dochází také k selhávání v šílenosti. Jedná se o důsledek zneužití, ale i důsledek nevyužití sociálních provizí.<sup>55</sup>

### ***Sociální rizika, sociální ochrana a sociální pojištění***

Sociální kontrakt poskytuje potřebnou ochranu v ohrožujících situacích. Sociální politika ale není spotřební statek ani doplnění individuální spotřeby. *Její rolí je garantovat v situacích nejistot, při vzniku zvláštních a oprávněných potřeb, případně v situaci nouze důstojnou a přiměřenou životní úroveň, a to s přihlédnutím k individuálním zásluhám, k individuálním potřebám, ale i k ekonomickým možnostem.* Sociální (kolektivní) pojištění je k tomu základním nástrojem. Jeho principy, na kterých je vybudováno, a jež jsou tržně konformní (zejména fondové typy financování a organizace), je třeba posílit.<sup>56</sup>

#### 4 Nevyužívání sociálních dávek

Sociální problémy, sociální krize a "statistické" osudy milionů lidí jsou rostoucí měrou pocíťovány jako individuální - jako osobní nedostatečnost a selhání, jako vina, úzkost. K tomu, aby byla legitimita státu účinná, je používána řada nástrojů, mezi kterými mají své významné místo i sociální dávky. Jedná se především o dávky státní sociální podpory a také o dávky sociální pomoci. U nás existuje i řada lidí, kteří svá oprávnění nerealizují. Toto se děje zejména proto, že o svých nárocích neví, nebo si jimi nejsou jisti, nebo neví jak je uplatnit, popřípadě jim v žádosti o ně brání jejich hodnotový systém. Také řada z nich bývá, navzdory svým legitimním oprávněním, systémem odmítnuta. *Diskuse o tom, že sociální dávky nejsou využívány, je spojena na jedné straně s problémy osob, které tyto dávky nečerpají, ačkoliv na ně mají nárok, a tak se prohlubuje jejich chudoba a snižuje se jejich životní šance, a na druhé straně problémy sociálního státu.*<sup>57</sup>

- POD-užívání

Tento pojem znamená nízké uplatnění nároku na dávky kvůli malé informovanosti, stigmatizaci či byrokracii v postupu institucí, špatné cílenosti, nevhodnosti zvolených technik. Například se jedná o to, že jsou dána kritéria, do kterých se nikdo nevejde. Je malá informovanost. Jde také o různé příspěvky, například příspěvek na bydlení. Každé tři měsíce se musí dokládat příjem. Existují jedinci, kteří nejsou ochotni toto dělat. Lidé tedy nevyužívají dávek, na které mají nárok, zejména ze stigmatizujícího účinku dávek a také kvůli nutnosti prokazovat nárok na tyto dávky. Významnou roli v sociálním zabezpečení hraje hledisko etické a politické.<sup>58</sup>

Giddens (1994) upozorňuje na to, že bohatší občané často těží ze sociálního státu více než chudší (není ovšem sám, kdo upozorňuje na zájem středních tříd, aby byl zachován sociální stát a profit středních tříd z jeho existence). Více se ale hovoří o zneužívání než o nevyužívání sociálních dávek. Důležitou roli hraje fakt, zda se jedná o dávky testované nebo o dávky netestované. Dále hraje roli hodnotový systém oprávněného jedince, protože nevyužíváním sociálních dávek může být i to, že se člověk zcela vědomě zřekne svého oprávnění. Osoba může také zvažovat náklady na získání dávky a zisk z ní. Nečerpané dávky jsou mnohdy menší částky.<sup>59</sup>



## *Nevyužívání sociálních dávek v ČR a sociální kompetence příjemců*

Objevují se 4 faktory:

- **stigmatizace**

U tohoto problému lidé nejvíce tvrdí, že by pobírání podpory zatajili jak před svými známými, tak i před svými sousedy. Mnoho lidí je dále přesvědčeno o tom, že člověk by neměl o podporu žádat, a to z toho důvodu, že se za její pobírání stydí nebo to nedovoluje jeho hrdost. Objevuje se také názor, že podpora je milodar. Takový člověk by si nikdy nevzal ani halíř podpory, protože je to jeho krédo.

Existuje také spousta příbuzných, kteří člověka sobě blízkého za pobírání podpory odsoudí. Pro mnoho lidí je žádost o podporu jejich životní prohrou.

- **racionální volba**

Řada lidí si myslí, že podpora, kterou by získali, nestojí za jejich vynaloženou námahu, a že podpory jsou nízké na to, aby člověku skutečně pomohly. Existují i lidé, kteří zastávají názor, že získat podporu záleží pouze na ochotě úředníků, a že nejde o jejich právo. Pravděpodobnost odmítnutí žádosti o podporu je u nás vysoká a žádat o ni je velmi zdlouhavé a komplikované.

- **odpovědnost**

Mnoho lidí je přesvědčeno, že se musí o sebe a o rodinu postarat vždy samostatně, bez pomoci ostatních.

- **bezstarostnost**

Zůstává otázkou proč by člověk nežil na podpoře, když tato možnost existuje? Podpory jsou někdy tak výhodné, že lidé ztrácejí ochotu tvrdě pracovat.<sup>60</sup>

Mezi potenciálními příjemci sociálních dávek není příliš mnoho těch, kterým by v žádosti o ně bránily jejich hodnoty. Prvek stigmatizace nepředstavuje v české populaci výraznou bariéru podání žádosti o sociální podporu. Pokud ano, pak se spíše jedná o osoby s příjmy natolik převyšujícími životní minimum, že se u nich tato žádost nedá téměř předpokládat. *Podpora není milodar, ale právo, její přijetí neútočí na hrdost člověka, sociální síť, v níž je člověk usazen, její pobírání nijak neodsuzuje a její pobírání tedy ani není nutno nějak tajit.*<sup>61</sup>

Zde se nám přímo nabízí otázka, kde lidé vlastně získávají své informace. Lidé sledují zdroje. Mezi ně patří zejména massmédia, sociální sítě, ale také úřady. Převládá názor, že přes úřady získávají informace spíše chudší lidé než bohatší.<sup>62</sup>

Na první pohled nejsou ve využívání informací výrazné rozdíly. „*Významné ovšem je, že exponované skupiny přece jen více čerpají své informace na úřadech a ve svých sociálních sítích. Je mezi nimi také vysoký podíl aktuálně nezaměstnaných, popřípadě lidí se zkušeností s nezaměstnaností*“. Celkově můžeme říci, že lidé kteří mohou být pravděpodobnými příjemci dávek, častěji získávají informace na příslušných úřadech. „*Na úřady se obracejí častěji osoby, jejichž oprávnění je málo čitelné (například v případě přídatků na děti osoby z vyšších příjmových skupin, kdy tedy o jejich oprávnění respektive ztrátě tohoto oprávnění rozhodují relativně malé posuny v jejich příjmu)*“. Bariéry toho, aby vyšší podíl oprávněných osob svého oprávnění skutečně využil a nezůstal o nich v nevědomosti či nejistotě, jsou analogické jako v západoevropských zemích, kde byl tento jev podrobněji zkoumán“.<sup>63</sup>

## 5 Co přinesl český systém sociálního zabezpečení v posledních letech...

*Základní změny systému sociální ochrany, které měly podle našeho soudu nejvýznamnější důsledky, byly následující:*

- *system byl obohacen už v prvních letech transformace o schéma pojištění v nezaměstnanosti; tato dávka byla ovšem postupně nastavena obdobně jako dávka sociální pomoci s nízkým stropem 1,5násobku životního minima jednotlivce. Tento strop byl zvýšen až od října 1999 na 2,5násobek životního minima jednotlivce. Doba poskytování je nadále krátká - 6 měsíců.*
- *koncept životního minima a koncept sociální potřebnosti se staly klíčovými nástroji sociální politiky; umožnily už na počátku transformace doplnit sociální transfery o dávky sociální pomoci poskytované na základě testování příjmů a majetku, které jsou ochranou před propadem do pásma chudoby;*
- *vedle toho se životní minimum stalo základním konstrukčním prvkem systému dříve univerzálních dávek adresovaných rodině, neboť od srovnání příjmu domácností s životním minimem se podle zákona přijatého v roce 1995 odvozují nároky a výše příjmově testovaných přídatků na děti jakož i dalších postupně nově zaváděných dávek - např. příspěvku na bydlení. Životní minimum je indexováno vládou, obvykle s jistým zpožděním, při růstu cen nejméně o deset procent. Takto všechny sociální dávky vázané na životní minimum ztrácejí postupně svou hodnotu v relaci ke mzdám;*
- *od roku 1995 je postupně zvyšován důchodový věk. Plně by se toto zvýšení mělo projevit v roce 2007.*
- *v roce 1994 bylo v souladu s neoliberální strategií "contracting out" (doplňkového zajištění) zavedeno příspěvkově definované dobrovolné důchodové připojištění občanů. Ti mají nárok na přímý finanční příspěvek od státu, jenž je ovšem poskytován do stanoveného relativně nízkého maximálního limitu (limit činí cca 1,5% průměrné čisté mzdy). System nemotivuje zaměstnavatele daňovými úlevami k tomu, aby se na příspěvcích významněji podíleli. Schéma je proto hojně využíváno jako výhodná forma krátkodobého spoření.*

- *úroveň nemocenských dávek v relaci ke mzdě se snížila, zejména v důsledku toho, že strop výše dávek, jenž nebyl od roku 1993 zvyšován, začal od roku 1995 stále výrazněji omezovat výši dávky vypočtené z průměrné a vyšší mzdy.*
- *Celý systém sociální ochrany tak postupně dostal jak z hlediska definice nároku na dávky, tak i z hlediska jejich výše podobu rozvinutého schématu sociální pomoci. Hlavní funkcí dávek směřovaných k rodinám s dětmi (jako je přídavek na dítě a další, jež jsou příjmově testované) je prevence propadu nízkopříjmových skupin do pásma chudoby a výrazného strádání. Tato funkce zesílila i v důchodovém systému, zatímco celková úroveň důchodů v poměru ke mzdám se snížil.<sup>64</sup>*

## Závěr

Na závěr celé práce bych chtěla podotknout, že existuje celá řada lidí, kteří se v systému sociálního zabezpečení nedokáží orientovat tak, aby získali vše, co jim podle zákona i jejich životní situace náleží, ale i řada těch, kteří se již v systému orientují, a bez ostychu dovedou požádat o to, co jim z hlediska jejich nároku náleží.

Podle výsledků dotazníkového šetření (příloha č. 1) lze říci, že lidé vědí, co je jejich povinností při žádosti o různé dávky. Znají ale spíše věci obecného rázu. Tím mám na mysli zejména nezamlčování příjmu a majetku, jaká práva má sociální pracovník z titulu své profese, otázky týkající se přeplatků apod. Mnoho z dotazovaných respondentů zodpovědělo tyto otázky správně. Ne všichni jsou však ochotni se těmito pravidly řídit.

Lidé se také poměrně dobře orientují v systému státní sociální podpory. Horší situace z hlediska informovanosti se projevila v oblasti nemocenského a zdravotního pojištění. Lidé často nevědí, jaký je rozdíl mezi těmito pojištěními a nevědí ani, co pod tato pojištění patří, kam se obrátit v případě potřeby apod. Výsledky byly zaznamenány ve výzkumu (příloha č. 2).

Celý systém sociálního zabezpečení se neustále vyvíjí a mění. Změny nastávají zejména v oblasti sociálních dávek. Jedná se o dávky pro všechny kategorie obyvatel počínaje dětmi, přes občany zdravotně postižené a společensky nepřizpůsobené, po lidi staré a nemocné. Změny souvisí zejména se stále stoupající životní úrovní, na kterou je potřeba určitým způsobem reagovat.

Vyvíjí a zlepšují se také služby občanům. Každý z nás má právo vybrat si službu, která si dokáže se vzniklou situací poradit, a zcela nebo částečně se s ní vypořádat.

Velké změny nastávají neustále. Například v době odchodu do starobního důchodu. Situace se s největší pravděpodobností změní ještě několikrát. Dosavadní hranice odchodu do důchodu není tedy ustanovena s konečnou platností.

Stejně, jako se po určité době změní zákon, tak aby lidem více pomohl a dovedl je ochránit, mění se i sociální zabezpečení. Pro některé občany je tato změna změnou k lepšímu, pro některé k horšímu. Jestliže hovořím o zlepšení, mám na mysli např. nový návrh zákona o sociálních službách a s ním související příspěvek na péči. Každý člověk se může svobodně rozhodnout, jaké osobě či instituci svůj příspěvek poskytne, aby o něj bylo dobře

a v dostatečné míře postaráno. Negativem pro některé občany však může být opětné posouzení jejich zdravotního stavu. Může tak dojít k odnětí některých dávek, které jim doposud právem náležely.

Pro lidi nezaměstnané, vedené na ÚP, může být stresující už jen ten fakt, že bude zavedeno existenční minimum. To má stimulovat tuto skupinu lidí k ještě intenzivnějšímu shánění zaměstnání. Má napomoci k tomu, aby se od sebe oddělili ti, kteří práci skutečně chtějí získat, od těch, kteří tento systém pouze zneužívají. To však může mít na některé jedince negativní dopad. Není výjimkou, že mezi námi žijí lidé, kteří jsou nezaměstnaní dlouhodobě, a přestali již věřit všemu, hlavně svým nevyužitým schopnostem.

Vzniklé složité situace tak mohou vést k různým onemocněním, která mohou být také dlouhodobé povahy. Pak přichází na řadu jeden z pilířů sociálního zabezpečení a s ním spojené dávky v nemoci.

Vše je tedy velice úzce spjato a propojeno. Dávky a služby se pak různě prolínají a jedna s druhou souvisí. Záleží pouze na nás, jak si s tím vším dokážeme poradit.

Myslím si, že v systému sociálního zabezpečení dochází jak k nevyužívání sociálních dávek z důvodu neinformovanosti, tak i k jejich zneužívání, a je na nás všech, klientech i sociálních pracovnících a dalších lidech v tomto ohledu kompetentních, jak se s touto situací do budoucna vypořádáme a jakým způsobem budeme nedostatky řešit.

## Seznam odkazů a poznámek

- <sup>1</sup> SIROVÁTKA, T. *Sociální zabezpečení*, 1997
- <sup>2</sup> KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, 2002
- <sup>3</sup> KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, s. 126
- <sup>4</sup> tamtéž, s. 126
- <sup>5</sup> KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, 2002
- <sup>6</sup> SIROVÁTKA, T. *Sociální zabezpečení*, 1997
- <sup>7</sup> Česká správa sociálního zabezpečení [online] *Příplatek k důchodu politickým vězňům z let 1948-1989* [cit.2006-05-30]. Dostupné na:<<http://www.cssz.cz/>
- <sup>8</sup> SIROVÁTKA, T. *Sociální zabezpečení*, 1997
- <sup>9</sup> tamtéž, 1997
- <sup>10</sup> tamtéž, 1997
- <sup>11</sup> tamtéž, 1997
- <sup>12</sup> tamtéž, 1997
- <sup>13</sup> tamtéž, 1997
- <sup>14</sup> tamtéž, 1997
- <sup>15</sup> tamtéž, 1997
- <sup>16</sup> tamtéž, 1997
- <sup>17</sup> KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, s. 162
- <sup>18</sup> KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, 2002
- <sup>19</sup> KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, s. 163
- <sup>20</sup> KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, s. 178
- <sup>21</sup> KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, 2002
- <sup>22</sup> tamtéž, 2002
- <sup>23</sup> tamtéž, 2002
- <sup>24</sup> SIROVÁTKA, T. *Sociální zabezpečení*, 1997
- <sup>25</sup> Zákon č. 435/2004 Sb. O zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.
- <sup>26</sup> tamtéž

<sup>27</sup> WINKLER, J. Organizační kultura poskytování příjmově a majetkově testovaných sociálních dávek v České republice. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, s. 105

<sup>28</sup> tamtéž, s. 105-106

<sup>29</sup> Ministerstvo práce a sociálních věcí [online] *Státní sociální podpora* [cit. 2006-03-15]. Dostupné na WWW:<<http://www.mpsv.cz/cs/z>

<sup>30</sup> Ministerstvo práce a sociálních věcí [online] *Státní sociální podpora* [cit. 2006-03-15]. Dostupné na WWW:<<http://www.mpsv.cz/cs/z>

<sup>31</sup> MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*, s. 175

<sup>32</sup> tamtéž, s. 175

<sup>33</sup> tamtéž, s. 176

<sup>34</sup> tamtéž, s. 176

<sup>35</sup> MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*, s. 176

<sup>36</sup> MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*, s. 178

<sup>37</sup> tamtéž, s. 179

<sup>38</sup> SIROVÁTKA, T. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, s. 206

<sup>39</sup> SIROVÁTKA, T. *Sociální zabezpečení*, 1997

<sup>40</sup> tamtéž, 1997

<sup>41</sup> Zákon č. 463/1991 Sb. O životním minimu, ve znění pozdějších předpisů.

<sup>42</sup> SIROVÁTKA, T. *Sociální zabezpečení*, 1997

<sup>43</sup> SIROVÁTKA, T. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, s. 83-84

<sup>44</sup> WINKLER, J. Organizační kultura poskytování příjmově a majetkově testovaných sociálních dávek v České republice. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, 2000

<sup>45</sup> SIROVÁTKA, T. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, 2000

<sup>46</sup> SIROVÁTKA, T. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, s. 89

<sup>47</sup> tamtéž, s. 90-91

<sup>48</sup> tamtéž, s. 92



<sup>49</sup> tamtéž, s. 93

<sup>50</sup> tamtéž, s. 93

<sup>51</sup> tamtéž, s. 93

<sup>52</sup> tamtéž, s. 94-95

<sup>53</sup> tamtéž, s. 97-99

<sup>54</sup> OORSCHOT, W., SIROVÁTKA, T., RABUŠIČ, L. Solidarita a podpora sociálního státu. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, 2000

<sup>55</sup> OORSCHOT, W., SIROVÁTKA, T., RABUŠIČ, L. Solidarita a podpora sociálního státu. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, 2000

<sup>56</sup> tamtéž, s. 205

<sup>57</sup> MAREŠ, P. Selhávání české sociální politiky. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, s. 71-72

<sup>58</sup> SIROVÁTKA, T. *Sociální zabezpečení*, 1997

<sup>59</sup> MAREŠ, P. Selhávání české sociální politiky. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, 2000

<sup>60</sup> tamtéž

<sup>61</sup> MAREŠ, P. Selhávání české sociální politiky. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, s. 78-79

<sup>62</sup> MAREŠ, P. Selhávání české sociální politiky. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, 2000

<sup>63</sup> tamtéž, s. 80-81

<sup>64</sup> OORSCHOT, W., SIROVÁTKA, T., RABUŠIČ, L. Solidarita a podpora sociálního státu. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, s. 160-161

## Seznam použité literatury

### I. Monografie

1. MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001.  
ISBN 80-86395-33-2
2. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 2. přeprac. vyd. Praha: Aspi, 2002.  
ISBN 80-86395-33-2
3. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. přeprac. vyd. Praha: Aspi, 2005.  
ISBN 80-7357-050-5
4. SIROVÁTKA, T. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2307-4
5. MAREŠ, P. Selhávání české sociální politiky. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2307-4
6. OORSCHOT, W., SIROVÁTKA, T., RABUŠIČ, L. Solidarita a podpora sociálního státu. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2307-4
7. WINKLER, J. Organizační kultura poskytování příjmově a majetkově testovaných sociálních dávek v České republice. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2307-4
8. SIROVÁTKA, T. *Sociální zabezpečení*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.  
ISBN 802101671X

## II. Zákony

9. Zákon č. 463/1991 Sb. O životním minimu, ve znění pozdějších předpisů.
10. Zákon č. 1/1991 Sb. O zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.
11. Zákon č. 435/2004 Sb. O zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.
12. Zákon č. 582/1991 Sb. O státní politice zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.
13. Zákon č. 117/1995 Sb. O státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.
14. Zákon č. 87/1991 Sb. ze dne 21. února 1991 O mimosoudních rehabilitacích.
15. Zákon č. 357/2005 Sb. týkající se některých účastníků odboje v období I. a II. světové války.
16. Zákon č. 108/2006 Sb. O sociálních službách.
17. Zákon č. 110/2006 Sb. O životním a existenčním minimu.
18. Vyhláška č. 519/2004 Sb. O rekvalifikaci uchazečů o zaměstnání a o rekvalifikaci zaměstnanců.
19. Nařízení vlády č. 505/2005 Sb. O zvýšení částek životního minima.
20. Vládní nařízení č. 405/2005 Sb.

### III. Časopisecké statě

21. Přehled sociálních dávek. *Sociální politika* [zvláštní číslo]. Praha: MPSV ČR, 2001, s.1-32

### IV. Elektronické dokumenty

22. MIKEŠOVÁ, Š. Tiskové zprávy-o příplatek politickým vězňům z let 1948-89 mohou žádat nové skupiny lidí [cit. 2005-11-02]. Dostupné na WWW:<<http://www.noviny-mpsv.cz/onas>>

23. Ministerstvo práce a sociálních věcí [online] *Státní sociální podpora* [cit. 2006-03-15]. Dostupné na WWW:<<http://www.mpsv.cz/cs/z>>

24. Česká správa sociálního zabezpečení [online] *Příplatek k důchodu politickým vězňům z let 1948-1989* [cit.2006-05-30]. Dostupné na:<<http://www.cssz.cz/>>

Seznam zkratk

<b>OSSZ</b>	Okresní správa sociálního zabezpečení
<b>ČSSZ</b>	Česká správa sociálního zabezpečení
<b>ÚP</b>	Úřad práce
<b>SSP</b>	Státní sociální podpora
<b>BOZP</b>	Bezpečnost a ochrana zdraví při práci
<b>MPSV</b>	Ministerstvo práce a sociálních věcí
<b>ŽM</b>	životní minimum
<b>např.</b>	například
<b>tj.</b>	to je
<b>atd.</b>	a tak dále
<b>přepřac.</b>	přepřacované
<b>vyd.</b>	vydání
<b>s.</b>	strana

**Seznam příloh**

1. Dotazník
2. Výzkum
3. Teze k přednášce na téma bakalářské práce

## ABSTRAKT

PILLÁROVÁ, M. *Informační bariéry v systému sociálního zabezpečení*. Sušice, 2006. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce Ing. Jaroslav Šetek PhD.

### **Klíčové pojmy:**

sociální zabezpečení, státní sociální podpora, sociální pomoc, sociální pojištění, sociální rizika.

Tato práce se pokouší zjistit míru informovanosti občanů o našem sociálním systému. Pro řadu z nich je často problémem požádat o sociální dávky. Lidé se cítí zahanbení svou nepříznivou situací a nežádají o pomoc. V první části je popisována základní definice sociálního zabezpečení, funkce sociálního zabezpečení a jeho cíle. Další část se zabývá popisem systému státní sociální podpory, sociální pomoci, sociálního pojištění, sociálních rizik, atd. Druhá část je zaměřena na míru obeznámenosti se sociálním zabezpečením, jehož součástí je objektivní výzkum s předpokládanými výsledky.

## **Informative barriers at a system of social security**

### **Key terms:**

social security, state social support, social help, social insurance, social risks

This work tries to find out what people know about our social system. Asking for social benefits is often a problem for many people. There exist a lot of people who feel ashamed of their situation and so they do not ask for help. In the first chapter there is described the basic definition of social security and other basic terms such as function of social security and its goals. In other chapters there is described system of state social support, system of social help, social insurance, social risks and so on. The second part is aimed at the measurement of acquaintance with questions of social security. This part is based on the objective research which involves assumed results.



Dotazník

Vážený respondente, prosím Vás o vyplnění níže uvedeného dotazníku. Údaje, které do dotazníku uvedete, jsou důvěrné. Výsledky šetření budou použity k vypracování bakalářské práce zaměřené na informovanost občanů v rámci systému sociálního zabezpečení. V dotazníku zakroužkujte vždy pouze jednu z nabízených možností, popřípadě odpověď zapište do vyznačeného prostoru.

Předem děkuji za vyplnění dotazníku.

Monika Pillárová  
studentka teologické fakulty  
v Českých Budějovicích.

1) Máte alespoň zhruba představu o tom, na jakou pomoc máte nárok při ztrátě zaměstnání?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím, nedovedu posoudit

Pokud jste označil/a „ano“, uveďte jaká je to pomoc, čeho se týká:

.....

2) Stručně napište co je podle Vás zdravotní pojištění:

.....

3) Má občan, který není zaměstnán a zároveň není veden na úřadě práce, povinnost platit zdravotní pojištění?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím, nedovedu posoudit

4) Stručně napište, co je podle Vás sociální pojištění:

.....

- 5) Má občan, který není zaměstnán a zároveň není veden na úradě práce, povinnost platit sociální pojištění?
- a) ano
  - b) ne
  - c) nevím, nedovedu posoudit
- 6) Domníváte se, že jste povinný/á při žádosti o dávky, které by dorovnávaly částku do životního minima uvést veškeré své příjmy a majetek?
- a) ano
  - b) ne
  - c) nejsem si jistý/á
- 7) Myslíte si, že sociální pracovník je oprávněn k prohlídce Vašeho bytu, aby zjistil, zda jste neuvedl/a mylné údaje o svém majetku?
- a) ano
  - b) ne
  - c) nevím, nedovedu posoudit
- 8) Byl byste ochoten v případě, že dojde ke kontrole pustit sociálního pracovníka do svého bytu?
- a) ano
  - b) ne
- 9) Víte, na jaké dávky byste měl nárok, jestliže byste se stal tzv. Sociálně potřebným?
- a) ano
  - b) ne
  - c) nevím, nedovedu posoudit
- 10) Jestliže by Vám byla zamítnuta některá ze sociálních dávek, o kterou jste požádal/a, využil/a byste možnosti odvolání?
- a) ano
  - b) ne
  - c) nejsem si jistý/á

- 11) Jestliže při vyplácení sociální dávky dojde k přeplacení, musí se příslušný finanční rozdíl vrátit?
- a) musí
  - b) záleží na finanční situaci příjemce
  - c) nemusí
  - d) nevím, nedovedu posoudit
- 12) Víte, co je hrazeno z pojištění nemocenského, a co z pojištění zdravotního?
- a) ano
  - b) ne
  - c) nevím, nedovedu posoudit
- Pokud jste uvedl/a „ano“, stručně tento rozdíl vyjádřete:.....  
.....
- 13) Víte, jaká je doba pobírání finanční „podpory“ v nezaměstnanosti?
- a) ne
  - b) ano (uved'te tuto dobu):.....
- 14) Uved'te, zda se přídavek na dítě vyplácí s ohledem na výši příjmu rodiny:
- a) ano
  - b) ne
  - c) nevím, nedovedu posoudit
- 15) Uved'te, zda se příspěvek na bydlení vyplácí s ohledem na výši příjmu rodiny:
- a) ano
  - b) ne
  - c) nevím, nedovedu posoudit
- 16) Domníváte se, že plná či částečná úhrada některých léků je hrazena z pojištění:
- a) nemocenského
  - b) zdravotního
- 17) Uved'te název orgánu (či úřadu), na který se obrátíte ve věci vyřizování dávek plynoucích z nemocenského pojištění:.....

18) Pokud se nezmění zákon o důchodovém pojištění, nastane změna v odchodu občanů v ČR do důchodu k 1.1. 2007. uveďte, v kolika letech poté budou podle tohoto uvedeného roku odcházet do důchodu:

a) bezdětné ženy:.....

b) muži:.....

19) Shora zmíněný zákon předchází v současné době navyšování odchodu do důchodu za každý rok (počínaje rokem 1996) o několik měsíců. Uveďte, kolik měsíců se ročně připočítá k původní době odchodu do důchodu

a) ženě.....

b) muži.....

Uveďte na závěr prosím, základní údaje o své osobě:

**Pohlaví:** a) mužské

b) ženské

**Věk:** .....let

**Vzdělání:** a) základní

b) vyučen

c) středoškolské

d) vyšší odborné

e) vysokoškolské

**Zaměstnání:**.....

Děkuji za vyplnění dotazníku.

# VÝZKUM

### Cíl šetření a pracovní hypotézy

**Cílem mého šetření bude zjistit míru informovanosti běžné (většinové) populace v otázkách sociálního zabezpečení.**

Jak jsem již předeslala v úvodu Své práce, myslím si, že k charakteristickým jevům v naší současné společnosti patří nedostatečná informovanost občanů o systému našeho sociálního zabezpečení. Domnívám se, že je mezi námi mnoho těch, kteří se obtížně orientují v sociální síti a formách poskytované pomoci, a že dosud přetrvává malá informovanost občanů o propojenosti tzv. dávkového systému. Lidé často netuší, na jaké dávky mají nárok, a kam se mají obrátit při podávání příslušné žádosti. Neméně důležité je také to, kam by se lidé obrátili například v případě ztráty zaměstnání, v případě ztráty výdělků v důsledku onemocnění apod.

Mou snahou bude také zjistit, zda znají občané práva a povinnosti – a to nejen svá, ale i práva a povinnosti sociálních pracovníků. Jak by občané reagovali v nestandardních situacích, vyžadujících pomoc druhých. toto podotýkám proto, že chování a jednání každého z nás je vždy individuální povahy, i když mívá určité společné rysy. Jde o to, co jsou lidé ochotni udělat, a do jaké míry jsou ochotni respektovat pravomoci pracovníků, kteří jim budou pomáhat řešit vzniklou situaci

- **Hypotéza č. 1 (dále jen H1) Domnívám se, že mezi občany nepanuje dobrá míra informovanosti o systému sociálního zabezpečení.**

#### Zdůvodnění:

„Konstatuje-li Toffer (cit. Mareš, 2000), že informace (a schopnost s nimi zacházet) představují moc, pak to platí nejen ve vztahu privilegovaných a neprivilegovaných, ale i mezi neprivilegovanými. Protože jde často o ty nejchudší (bývají chudí i informačně), může nabyt jejich vyloučení ze společnosti dramatických forem – jak pro ně osobně, tak nakonec i pro společnost, která tomuto vyloučení nedokáže zabránit“.<sup>65</sup>

„Nejvyšší procento příjemců dávek sociální pomoci představují domácnosti s nezaměstnaným členem a domácnosti neúplné. V důsledku nezaměstnanosti a rozpadu rodiny se do problémové situace dostávají nejčastěji domácnosti, jež už předtím měly nízký příjem. Lidé, kteří nemají dobré šance na získání zaměstnání, tvoří především lidé nekvalifikovaní a mladí lidé bez pracovní zkušenosti. Tyto skupiny zaměstnavatelé často diskriminují“.<sup>66</sup>

Problémy narůstají zejména tam, kde jsou sociální dávky navzájem spojeny. Zde dochází k dominovému efektu. Totiž k situaci, kdy nečerpání jedné dávky vede k neuplatnění nároku na další dávku. Kerr předpokládá, že v celém procesu není rozhodující ani tak rozvažování pozitivních a negativních faktorů, jako překročení série bariér (prahů). Jeho model je spíše psychologizující a představuje sekvenci šesti prahových (rozhodovacích) bodů:

- 1) pocitování potřeby (individuální vnímání neschopnosti uspokojit ji)
- 2) základní informace a vědomosti o existenci sociální dávky
- 3) pocit vlastního oprávnění (odhad reálnosti, že bude dávka získána)
- 4) přínos očekávaný od získání dávky (absolutně i ve vztahu k potřebám)
- 5) postoje a pocity (k životě na podpoře, ale i k jednotlivým situacím provázejícím celý proces vyřizování žádosti)
- 6) pocit stability situace (nakolik je potřeba vnímána jako setrvalý stav, který nelze zvládnout vlastními silami).

V tomto modelu se předpokládá, že jedinec musí překročit všech šest prahů, aby o dávku požádal. Každý z prahů je buď překročen (proces rozhodování pokračuje), nebo překročen není a jedinec se řadí mezi ty, kdo o dávku nepožádají.<sup>67</sup>

Ze shora uvedených důvodů se jeví jako významné právě minimum informací jež se dostávají k občanovi. Míra informovanosti o možnostech a pravidlech sociálního zabezpečení, která je předmětem následného šetření, je tedy určujícím faktorem ovlivňujícím ochotu občana překračovat uvedené prahy (překonávat bariéry).

- **Hypotéza č. 2** (dále jen H2) Běžně je zaměňován systém nemocenského a zdravotního pojištění (občan si zpravidla neuvědomuje ani povinnost zdravotního pojištění).

Zdůvodnění:

I u rozlišení druhů pojištění jde vlastně o záležitost informační...

V dnešní době se jedná o celospolečenskou hodnotu informací na straně jedné, zároveň o hodnotu informací poskytovaných na dílčích úrovních organizace společnosti.<sup>68</sup>

H2 vychází mimo jiné i z mé osobní zkušenosti, o čemž mě přesvědčují případy lidí z blízkého okolí, kteří nemocenské a zdravotní pojištění běžně zaměňují. Naskytá se otázka, zda se přitom jedná pouze o jejich stupeň neuvědomění, tedy ryze individuální či soukromou záležitost, anebo jde o „systémovou“ chybu právě na dílčích úrovních organizací (počínaje příslušnými ministerstvy, konče okresními správami sociálního zabezpečení a zdravotními pojišťovnami).



### Popis terénu šetření a výzkumný vzorek

S ohledem na mnou zvolené téma absolventské práce s názvem „Informační bariéry v systému sociálního zabezpečení“ jsem se rozhodla pro dotazníkové šetření.

Jak je již patrné z cíle šetření, bude se jednat o zjišťování informací od běžné (většinové) populace. Není tedy přesněji vymezen terén pro výběr vzorku respondentů, ale jedná se o výběr náhodný – bez předchozího určení identifikačními znaky (vyjma věku respondentů – viz. tabulka č. 1).

Celkem jsem rozdala 75 dotazníků. Z tohoto počtu se vrátilo celkem 59 dotazníků. 5 z nich bylo vyplněno pouze zčásti (a chyběly v nich identifikační údaje). Po jejich vyřazení tedy budou k dispozici odpovědi 54 respondentů (36 žen a 18 mužů).

Tabulka č. 1

Věk	Celkem	%
18-24	21	39
25-30	9	17
31-40	3	6
41-50	13	24
50 a více	8	15

Tabulka č. 2

Pohlaví	celkem	%
Muži	18	33
Ženy	36	67

Tabulka č. 3

<b>Vzdělání</b>	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
Základní	2	4
Vyučen	18	33
Středoškolské	28	52
Vyšší odborné	4	7
Vysokoškolské	2	4

## Nástroje sběru dat

- **Metody sběru dat**

Matematicko - statistická metoda pomůže sumarizovat a roztřídit data získaná terénním šetřením sledovaného jevu, srovnat je (určit shodné a rozlišné prvky zjištění) a převést do tabulek a grafů. Získané výsledky následně vztahujeme k příslušným hypotézám, aby byly připraveny k podkladu pro verifikaci těchto hypotéz.

- **Technika sběru dat**

Dotazník je jednou z nejvyužívanějších technik sběru dat. S jeho pomocí lze získat poměrně vysoký počet odpovědí, neboť respondenti na položené otázky odpovídají písemnou formou.

Výhodou této techniky je, že údaje, které z dotazníku získáme, lze snadno třídit. Existují však i nevýhody. Jednou z nich je fakt, že respondent by si po zralém uvážení nemusel vybrat žádnou z nabízených možností, což se ovšem dle mého soudu stává velmi zřídka. Názory respondentů jsou ryze subjektivní. Negativem může být také to, že respondent zcela záměrně přizpůsobí své odpovědi tomu, aby byl splněn záměr zkoumajícího. Respondent nemusí vždy odpovídat podle pravdy (někdy ve snaze „jevit se lepším“).

Do dotazníku lze použít otázky uzavřené, kdy respondent vybírá vždy jednu z nabízených možností a nemusí svůj výběr dále komentovat, dále otázky polouzavřené a otevřené. U otázek polouzavřených respondent vybere jednu z nabízených možností a následně svůj výběr písemně okomentuje. U otázek otevřených odpovídá respondent sám, bez možnosti výběru. Dále jsou využívány otázky identifikační.

Všechny zmiňované typy otázek byly použity v dotazníku, který byl připraven pro sběr materiálu k předloženému cíli šetření a příslušným hypotézám. Dotazník (viz Příloha č. 1) má celkem 19 položek vázaných k cíli šetření a zjišťuje 4 identifikační znaky respondenta.

## Zdůvodnění jednotlivých položek dotazníku

### Otázky identifikační

se zaměřují na pohlaví, vzdělání, zaměstnání a věk respondentů.

### Otázky ověřující hypotézu číslo 1

**H1 Domnívám se, že mezi občany nepanuje dobrá míra informovanosti o systému sociálního zabezpečení.**

Otázka v dotazníku č. 1,6,9,11,13,14,15.

### Otázky ověřující hypotézu č. 2

**H2 Běžně je zaměňován systém nemocenského a zdravotního pojištění (občan si zpravidla neuvědomuje ani povinnost zdravotního pojištění).**

Otázka v dotazníku č. 2,3,4,5,12,16,17,18,19.

### Otázky zjišťující další informace

Otázka v dotazníku č.7,8,10.

**Výsledky šetření***Výsledky k otázce č.1*

*Máte alespoň zhruba představu o tom, na jakou pomoc máte nárok při ztrátě zaměstnání?*

*Ano*

*Ne*

*Nevím, nedovedu posoudit*

Při ztrátě zaměstnání má občan nárok na zprostředkování nového pracovního místa přes úřad práce, nárok na účast na aktivní politice zaměstnanosti (rekvalifikace...), nárok na hmotnou podporu v nezaměstnanosti, nárok na dávky SSP, dávky sociální pomoci, a při neoprávněné výpovědi od zaměstnavatele nárok na soudní projednání. Pokud respondent vyjmenuje alespoň 3 prvky z tohoto výčtu, budu toto považovat za dostatečnou míru jeho informovanosti.

Tabulka č.4

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ano</b>	41	76
<b>Ne</b>	7	13
<b>Nevím, nedovedu posoudit</b>	6	11

*Pokud jste označili „ano“, uveďte jaká je to pomoc, čeho se týká:*

Tabulka č. 5

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Nové zaměstnání</b>	1	2
<b>Účast na APZ</b>	6	11
<b>Podpora v nezaměstnanosti</b>	41	76
<b>Dávky SSP</b>	2	4
<b>Dávky sociální pomoci</b>	15	28
<b>Neoprávněná výpověď-soud</b>	1	2

Alespoň 3 varianty uvedlo pouze 5 dotazovaných respondentů z celkového počtu 54, což činí 9%.

Výsledky k otázce č. 2

*Stručně napište, co je podle Vás zdravotní pojištění:*

Zdravotní pojištění hradí náklady, které jsou spojeny s léčením. Patří sem tedy (bezplatná) návštěva lékaře, ošetření lékařem, pobyt v nemocnici a úhrada léků úplná nebo částečná.

Pokud respondent vyjmenuje alespoň 2 prvky z tohoto výčtu, budu toto považovat za dostatečnou míru jeho informovanosti.

Tabulka č. 6

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Návštěva lékaře</b>	13	26
<b>Ošetření lékařem</b>	24	44
<b>Pobyt v nemocnici</b>	15	28
<b>Léky</b>	23	43

Výsledky k otázce č. 3

Má občan, který není zaměstnán a zároveň není veden na úřadě práce, povinnost platit zdravotní pojištění?

Ano

Ne

Nevím, nedovedu posoudit

Tabulka č. 7

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ano</b>	44	81
<b>Ne</b>	7	13
<b>Nevím, nedovedu posoudit</b>	3	6

Celkem 81% dotazovaných respondentů uvedla správnou odpověď.

Výsledky k otázce č. 4

Stručně napište, co je podle Vás sociální pojištění:

Sociální pojištění je odkládání části výdělku na budoucí sociální událost, která se očekává. Patří sem nemocenské dávky, starobní a jiné důchody, dávky pro případ nezaměstnanosti.

Pokud se respondent vyjádří touto poučkou, či vyjmenuje alespoň 2 dávky sociálního pojištění, budu tuto odpověď považovat za dostatečnou.

Tabulka č. 8

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Vyjádření poučkou</b>	3	6
<b>Nemocenská</b>	11	20
<b>Starobní a jiný důchod</b>	32	59
<b>Nezaměstnanost</b>	12	22

Celkem 14 z 54 dotazovaných respondentů uvedlo alespoň 2 možnosti nebo uvedly do svých odpovědí správnou poučku. To tedy činí 26%.

Výsledky k otázce č.5

*Má občan, který není zaměstnán a zároveň není veden na úřadě práce, povinnost platit sociální pojištění?*

*Ano*

*Ne*

*Nevím, nedovedu posoudit*

Tabulka č. 9

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ano</b>	20	37
<b>Ne</b>	25	46
<b>Nevím, nedovedu posoudit</b>	9	17

25 respondentů z dotazovaných 54 uvedlo správnou odpověď. To je 46%.

Výsledky k otázce č. 6

*Domníváte se, že jste povinný/á při žádosti o dávky, které by dorovnávaly částku do životního minima uvést veškeré své příjmy a majetek?*

*Ano*

*Ne*

*Nejsem si jistý/á*



Tabulka č. 10

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ano</b>	42	77
<b>Ne</b>	8	15
<b>Nejsem si jistý/á</b>	4	7

Celkem 42 respondentů uvedlo správnou odpověď. To je 77%.

Výsledky k otázce č. 7

*Myslíte si, že sociální pracovník je oprávněn k prohlídce Vašeho bytu, aby zjistil, zda jste neuvedl/a mylné údaje o svém majetku?*

*Ano*

*Ne*

*Nevím, nedovedu posoudit*

Tabulka č. 11

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ano</b>	32	59
<b>Ne</b>	20	41

Celkem 59% respondentů uvedlo správnou odpověď.

Výsledky k otázce č. 8

*Byl byste ochoten v případě, že dojde ke kontrole pustit sociálního pracovníka do svého bytu?*

*Ano*

*Ne*

Tabulka č. 12

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ano</b>	27	50
<b>Ne</b>	27	50

Přesně polovina dotazovaných respondentů by byla ochotna do svého bytu sociálního pracovníka pustit.

Výsledky k otázce č. 9

*Myslíte si, že víte, na jaké dávky byste měl nárok, jestliže byste se stal tzv. sociálně potřebným?*

*Ano*

*Ne*

*Nevím, nedovedu posoudit*

Tabulka č. 13

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ano</b>	26	48
<b>Ne</b>	11	20
<b>Nevím, nedovedu posoudit</b>	17	32

Celkem 26 dotazovaných respondentů si myslí, že ví, na co by v případě sociální potřeby měli nárok. To činí celkem 48%.

Výsledky k otázce č. 10

*Jestliže by Vám byla zamítnuta některá ze sociálních dávek, o kterou jste požádal/a, využil/a byste možnosti odvolání?*

*Ano*

*Ne*

*Nejsem si jistý/á*

Tabulka č. 14

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ano</b>	24	44
<b>Ne</b>	15	28
<b>Nejsem si jistý/á</b>	15	28

Celkem 24 z 54 dotazovaných respondentů by využilo možnosti odvolání, což činí 44%.

Výsledky k otázce č. 11

*Jestliže při vyplácení sociální dávky dojde k přeplacení, musí se příslušný finanční rozdíl vrátit?*

*Musí*

*Záleží na finanční situaci příjemce*

*Nemusí*

*Nevím, nedovedu posoudit*

Tabulka č. 15

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Musí</b>	51	94
<b>Záleží na finanční situaci příjemce</b>	0	0
<b>Nemusí</b>	2	4
<b>Nevím, nedovedu posoudit</b>	1	2

Celkem **51** z 54 dotazovaných respondentů správně odpověděla, což činí **94%**.

Výsledky k otázce č. 12

*Víte, co je hrazeno z pojištění nemocenského, a co z pojištění zdravotního?*

*Ano*

*Ne*

*Nevím, nedovedu posoudit*

*Pokud jste uvedl/a „ano“, stručně tento rozdíl vyjádřete:*

Tabulka č. 16

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ano</b>	25	46
<b>Ne</b>	5	9
<b>Není mezi nimi žádný rozdíl</b>	1	2
<b>Nevím, nedovedu posoudit</b>	23	43

Odpověď „ano“ zaškrtno **25** dotazovaných respondentů z celkového počtu 54. Pouze **16** z nich však tento rozdíl správně vyjádřilo. Ostatních 9 odpovědí nebylo správně zodpovězeno. To tedy činí **30 %** správných odpovědí.

Výsledky k otázce č. 13

Víte, jaká je doba pobírání finanční „podpory“ v nezaměstnanosti?

Ano (uveďte tuto dobu)

Ne

Tabulka č. 17

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ano</b>	27	50
<b>Ne</b>	27	50

Přesně polovina dotazovaných respondentů uvedla správnou odpověď s odpovídající dobou možnosti pobírání „podpory“ v nezaměstnanosti.

Výsledky k otázce č. 14

Uveďte, zda se příspěvek na dítě vyplácí s ohledem na výši příjmu rodiny:

Ano

Ne

Nevím, nedovedu posoudit

Tabulka č. 18

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ano</b>	52	96
<b>Ne</b>	2	4
<b>Nevím, nedovedu posoudit</b>	0	0

Celkem 52 z 54 dotazovaných respondentů zodpovědělo tuto otázku správně, což činí 96%.

Výsledky k otázce č. 15

*Uved'te, zda se příspěvek na bydlení vyplácí s ohledem na výši příjmu rodiny:*

*Ano*

*Ne*

*Nevím, nedovedu posoudit*

Tabulka č. 19

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ano</b>	46	85
<b>Ne</b>	7	13
<b>Nevím, nedovedu posoudit</b>	1	2

Celkem 46 dotazovaných respondentů z 54 odpovědělo správně. Toto činí 85%.

Výsledky k otázce č. 16

*Domníváte se, že plná či částečná úhrada některých léků je hrazena z pojištění:*

*Nemocenského*

*Zdravotního*

Tabulka č. 20

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Nemocenské</b>	6	11
<b>Zdravotní</b>	40	74
<b>Nevím, nedovedu posoudit</b>	8	15

Celkem 40 respondentů z 54 dotazovaných zodpovědělo správně tuto otázku. To činí 74%.

Výsledky k otázce č. 17

*Uveďte název orgánu (či úřadu), na který se obrátíte ve věci vyřizování dávek plynoucích z nemocenského pojištění:*

V případě vyřizování dávek, které plynou z nemocenského pojištění, se lze obrátit na zaměstnavatele a u osob samostatně výdělečně činných na OSSZ.

Za správně zodpovězenou odpověď budu považovat tu, ve které respondent uvede alespoň 1 z nabízených možností.

Tabulka č. 21

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Zaměstnavatel</b>	2	4
<b>OSSZ</b>	16	30

Celkem 18 z 54 respondentů uvedlo správně alespoň 1 možnost. To činí 33%.

Výsledky k otázce č. 18

*Pokud se nezmění zákon o důchodovém pojištění, nastane změna v odchodu občanů v ČR do důchodu k 1. 1. 2007. Uveďte, v kolika letech poté budou podle tohoto uvedeného roku odcházet do důchodu:*

*bezdětné ženy*

*muži*

Tabulka č. 22

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Bezdětné ženy</b>	12	50
<b>Muži</b>	12	50

Celkem 12 z 54 dotazovaných respondentů, uvedlo správně obě varianty doby odchodu do starobního důchodu. To je 22% respondentů.

Výsledky k otázce č. 19

*Shora zmíněný zákon předchází navyšování odchodu do důchodu za každý rok, počínaje rokem 1996 o několik měsíců.*

*Uveďte, kolik měsíců se ročně připočítá k původní době odchodu do důchodu*

*ženě*

*muži*

Tabulka č. 23

	<b>Celkem</b>	<b>%</b>
<b>Ženě</b>	13	50
<b>Muži</b>	13	50

Celkem 13 z 54 dotazovaných respondentů uvedlo správně obě varianty. To činí 24%.



Verifikace hypotéz

**H1 Domnívám se, že mezi občany nepanuje dobrá míra informovanosti o systému sociálního zabezpečení.**

Legenda:

- + potvrzuje hypotézu
- vyvrací hypotézu
- + - neprůkazné

Otázky	1	6	9	11	13	15	16
Verifikace	+	-	+	-	+ -	-	-

Ze 7 položek dotazníku vztahujících se k H1 byly celkem 2 potvrzující (+), což činí 29%. Jedna položka byla neprůkazná. Tyto výsledky neprokazují platnost H1.

**H2 Běžně je zaměňován systém nemocenského a zdravotního pojištění (občan si zpravidla neuvědomuje ani povinnost zdravotního pojištění).**

Otázky	2	3	4	5	12	16	17	18	19
Verifikace	+	-	+	+	+	-	+	+	+

Z 9 položek dotazníku vztahujících se k H2 bylo celkem 7 potvrzujících (+), což činí 78%. Tyto výsledky potvrzují platnost H2.

---

<sup>65</sup> MAREŠ, P. Selhávání české sociální politiky. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 75

<sup>66</sup> SIROVÁTKA, T. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 86

<sup>67</sup> MAREŠ, P. Selhávání české sociální politiky. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 73-74

<sup>68</sup> MAREŠ, P. Selhávání české sociální politiky. In SIROVÁTKA, T. et. al. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000.

## TEZE K PŘEDNÁŠCE NA TÉMA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

**Téma práce:** *Informační bariéry v systému sociálního zabezpečení*

**Cílová skupina:** laická veřejnost

★ **Mezi sociální rizika náleží:**

- nedostatek příjmů osob pracovně nezpůsobilých
- nedostatek příjmů způsobené úmrtím výdělečně činného partnera
- mimořádné náklady spojené s výchovou dětí

★ **Rovnoprávnost v sociální ochraně spočívá v zavedení institutu životního minima**

★ **Doposud nebyla zavedena informační povinnost o propojenosti dávkového systému**

★ **Příjemci sociálních dávek tvoří vhodný cíl poptávky na nelegálním trhu práce**

- úspora pracovních nákladů
- nízké platy bez sociálního pojištění

★ **Rysem nevyužívání nárokových sociálních dávek je zejména stigmatizace a nutnost prokazování nároku**

★ **Různorodost správních orgánů a jejich programů spočívá v heterogenitě zaměstnanců**